

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ομάδα εργασίας: Ζαχαρόπουλος Παναγιώτης-Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μαυροματίδου Βίλμα-Αρχιτέκτων Μηχανικός
Παρθενοπούλου Σοφία-Πολεοδόμος Χωροτάκτης
Περιφερειολόγος Μηχανικός
Σιδηροπούλου Στέλλα-Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΕΡΓΑΣΙΑ :

«Καταγραφή και τεκμηρίωση κτιρίων της Βέροιας που κρίνονται αξιόλογα και δεν έχουν προταθεί για διατήρηση και του καθορισμού, με επιστημονικό τρόπο των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης»

Συντονισμός: Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Νομού Ημαθίας
Νομαρχιακή Επιτροπή ΤΕΕ Νομού Ημαθίας
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
Λέξεις – κλειδιά.....	4
Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6

ΕΝΟΤΗΤΑ Α : ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΧΩΡΟ (ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ)

1. Σχέσεις του οικισμού της Βέροιας με την ευρύτερη περιοχή.....	7
2. Τοπογραφία – Υδρογραφία – Φυσικό περιβάλλον.....	7
3. Χρήσεις γης ευρύτερης περιοχής.....	8
4. Χρήσεις γης πόλης.....	8

ΕΝΟΤΗΤΑ Β : ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΙΣΜΟΥ (ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ)

1. Ιστορική ανάλυση.....	9
2. Μορφολογία αστικού ιστού και εικόνα πόλης.....	12

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ : ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ – ΜΝΗΜΕΙΑ

1. Υφιστάμενη κατάσταση – Απογραφή διατηρητέων κτισμάτων.....	18
2.1. Τα διατηρητέα κτίρια της Βέροιας.....	19
2.2. Προτεινόμενα προς διατήρηση κτίρια στην πόλη της Βέροιας.....	20

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ : ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΟΡΙΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

1. Τα ιστορικά κέντρα των ελληνικών πόλεων.....	21
2. Το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά και τα ιστορικά κέντρα στην Ελλάδα.....	22
3. Φάσεις και διαδικασίες ανάπτυξης των ιστορικών κέντρων.....	24
4. Τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του αστικού ιστού στο ιστορικό κέντρο της πόλης.....	25
4.1. Το σύστημα κατάτμησης της γης.....	26
4.2. Το σύστημα των διαδρομών και των δικτύων.....	27
4.3. Το σύστημα των κτισμένων και ελεύθερων χώρων.....	30
4.4. Το σύστημα των μνημείων και των διακεκριμένων κτισμάτων.....	32
5. Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων της Μακεδονίας.....	33
6. Η περίπτωση του ιστορικού κέντρου της Βέροιας – Προσδιορισμός των ορίων του.....	35
7. Προτάσεις αξιοποίησης του ιστορικού κέντρου.....	35

7.1. Προτεινόμενες διαδρομές.....	36
7.2. Ειδικοί όροι δόμησης – πεζοδρομήσεις – πολεοδομικές παρεμβάσεις αισθητικής ανάδειξης του ιστορικού ιστού.....	37
7.3. Ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων για την ανάδειξη του ιστορικού – παραδοσιακού πλούτου.....	38
8. Συμπεράσματα.....	41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	43
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	44

Περίληψη

Στα πλαίσια της εργασίας αυτής η ομάδα προχώρησε σε φωτογραφική αποτύπωση και καταγραφή των αξιόλογων κτιρίων της πόλης της Βέροιας τόσο

αυτών που ήδη βρίσκονται σε καθεστώς διατήρησης και προστασίας μετά από κάποιο διάταγμα ή απόφαση, όσο και αυτών που αποτελούν αξιόλογα και ενδιαφέροντα στοιχεία παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και χρήζουν προστασίας και ανάδειξης από την πολιτεία.

Τη φωτογραφική αποτύπωση ακολούθησε η καταγραφή τους σε καρτέλες συνοδευόμενη από στοιχεία – πληροφορίες που αφορούν το κάθε κτίσμα χωριστά στο βαθμό που η πληροφόρηση και η γνώση αυτών των στοιχείων είναι δυνατή. Πολλά από τα ήδη διατηρημένα ή ακόμη και από αυτά που κρίνονταν αξιόλογα έχουν καταρρεύσει ή καεί, γεγονός που μαρτυρά πως η προστασία τους κρίνεται αναγκαία.

Ο προσδιορισμός των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης της Βέροιας έγινε με επιστημονικό τρόπο και βασίστηκε πάνω σε πρόσφατη έρευνα και μελέτη προσδιορισμού των ορίων του ιστορικού κέντρου.

Μία σειρά χαρτών συνοδεύουν την παρούσα μελέτη, εκτός από το παρόν κείμενο και τις καρτέλες τεκμηρίωσης και απογραφής των διατηρητέων και των προτεινόμενων προς διατήρηση κτισμάτων. Αυτοί είναι, ο χάρτης των διατηρητέων κτισμάτων, ο χάρτης των περιοχών ειδικών όρων δόμησης, ο χάρτης με τα όρια του ιστορικού κέντρου και ο χάρτης με τις παραδοσιακές διαδρομές που προτείνονται από την ομάδα μελέτης.

Τέλος, η ομάδα μελέτης προχώρησε και σε μια σειρά προτάσεων αξιοποίησης των διατηρητέων κτισμάτων και προώθησης και ανάδειξης του ιστορικού κέντρου μέσα από προτάσεις πολεοδομικών ρυθμίσεων και ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων, όπως η περίπτωση του αστικού τουρισμού.

Λέξεις – κλειδιά

Διατηρητέα κτίσματα

Βαθμός διατήρησης

Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Νομοθετικό πλαίσιο

Μακεδονική αρχιτεκτονική

Πολιτιστική συνείδηση

Ιστορικό κέντρο

Αξιοποίηση πολιτιστικού πλούτου

Πολιτισμός – Τουρισμός – Οικονομία

Συμμετοχικές διαδικασίες

Πρόλογος

Το παρόν κείμενο συνοδεύει τη μελέτη καταγραφής και τεκμηρίωσης κτιρίων της Βέροιας που κρίνονται αξιόλογα και δεν έχουν προταθεί για διατήρηση έως σήμερα, καθώς επίσης και του καθορισμού, με επιστημονικό τρόπο των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης.

Η εργασία αυτή γίνεται ύστερα από απόφαση ανάθεσης από τη Δ.Ε. του ΤΕΕ/ΤΚΜ με αριθμό 10 και ημερομηνία 24.02.04 σε ομάδα επιστημόνων μηχανικών, η οποία αποτελείται από τους 1. Ζαχαρόπουλο Παναγιώτη, Α.Μ., 2. Μαυροματίδου Βίλμα Α.Μ., 3. Παρθενοπούλου Σοφία Μ.Χ.Π.Π.Α. και 4. Σιδηροπούλου Στέλλα Α.Μ. Η χρονική διάρκεια της εργασίας αυτής ορίστηκε σε 5 μήνες από την ημερομηνία υπογραφής της ανάθεσης, η οποία συντάχθηκε κατόπιν κοινοποίησης της απόφασης της Δ.Ε. στην Ν.Ε. του Ν. Ημαθίας.

Η καταγραφή και τεκμηρίωση κτιρίων της Βέροιας που κρίνονται αξιόλογα και δεν έχουν προταθεί για διατήρηση και ο καθορισμός, με επιστημονικό τρόπο των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης της Βέροιας αποτέλεσε ένα έργο, το οποίο κρίθηκε αναγκαίο για τη χάραξη μιας πολιτικής προστασίας αυτών μέσα στα πλαίσια του παρόντος νομικού πλαισίου.

Η απογραφή όλων των κτισμάτων που είτε είναι ήδη χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα και προστατεύονται από την τρέχουσα νομοθεσία, όπως επίσης και αυτών που ως σήμερα δεν έχουν χαρακτηριστεί, παρόλο που πληρούν τις προϋποθέσεις, σκοπεύει στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συνόλου κτιρίων που αποτελούν εξαιρετα δείγματα μακεδονικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και σημαντική πολιτιστική κληρονομιά για την πόλη της Βέροιας.

Ταυτόχρονα, αυτό το σύνολο των κτισμάτων σηματοδοτεί και ως ένα σημείο προσδιορίζει, το ιστορικό κέντρο της πόλης της Βέροιας. Ο προσδιορισμός του ιστορικού κέντρου έγινε στην παρούσα εργασία με τη χρήση επιστημονικών μεθόδων και έρευνας που πραγματοποιήθηκε το περασμένο έτος και στόχο είχε τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων, καθόσον κοινή πεποίθηση αποτελεί το γεγονός ότι ο πολιτισμός και η παράδοση αφορά όλους τους πολίτες.

Εισαγωγή

Ο σκοπός της μελέτης καταγραφής και τεκμηρίωσης κτιρίων της Βέροιας που κρίνονται αξιόλογα και δεν έχουν προταθεί για διατήρηση και του καθορισμού, με επιστημονικό τρόπο των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης της Βέροιας, αποτελεί πρόταση και επιθυμία του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος / Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας και του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Νομού Ημαθίας.

Απώτερος σκοπός όλων είναι η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού στοιχείου στην πόλη της Βέροιας. Μέχρι σήμερα αυτό γινόταν αποσπασματικά με κηρύξεις διατηρητέων κτισμάτων και περιοχών μεμονωμένα και ο καθορισμός ειδικών κανόνων δόμησης και χρήσεων γης στις επιμέρους χαρακτηρισμένες ζώνες. Μέσω αυτής της επικρατούσας κατάστασης δεν επιτυγχάνονταν η επιθυμητή προστασία και αξιοποίηση του πολιτιστικού στοιχείου της πόλης και μέγα μέρος αυτής οδηγήθηκε στην καταστροφή λόγω έλλειψης συντονισμένου προγράμματος προστασίας.

Μετά το πέρας αυτής της μελέτης, όπου έχουν καταγραφεί όλα τα κτίσματα που έχουν κηρυχθεί διατηρητέα, αλλά και αυτά που προτείνονται για διατήρηση, σχηματίστηκε ένα σύνολο ολοκληρωμένο αξιόλογων κτισμάτων, τα οποία μπορούν κάτω από ένα σωστά προσανατολισμένο σχεδιασμό και προγραμματισμό να αξιοποιηθούν ανάλογα.

Παράλληλα, ο προσδιορισμός του ιστορικού κέντρου, με σκοπό την προώθηση και προστασία αυτού με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για την πόλη και τον ευρύτερο χώρο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από πλούσιο πολιτιστικό στοιχείο, αποτελεί μια πολύ καλή ευκαιρία για την πόλη και τους πολίτες της Βέροιας να αξιοποιήσουν το πολύτιμο πολιτιστικό τους απόθεμα. Σε αυτό το πνεύμα κινήθηκαν και οι προτάσεις της Ο.Ε. δίνοντας στοιχεία για τουριστική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

ΕΝΟΤΗΤΑ Α : ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΧΩΡΟ (ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ)

1. Σχέσεις του οικισμού της Βέροιας με την ευρύτερη περιοχή

Η πόλη της Βέροιας αναπτύσσεται αμφιθεατρικά στους ανατολικούς πρόποδες του Βερμίου και αποτελεί την πρωτεύουσα του Νομού Ημαθίας. Ο Νομός Ημαθίας εντάσσεται στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Η πόλη της Βέροιας αποτελεί το τέταρτο σε μέγεθος αστικό κέντρο της Κεντρικής Μακεδονίας.

Η πόλη της Βέροιας είναι σε άμεση επαφή τόσο με την εκτεταμένη πεδιάδα της Ημαθίας όσο και με τον ορεινό όγκο του Βερμίου και ευρύτερα με το ορεινό σύμπλεγμα Βερμίου και Πιερίων.

Οι δρόμοι επικοινωνίας της πόλης της Βέροιας με τον υπόλοιπο Νομό, αλλά και με την ευρύτερη περιοχή είναι ο οδικός άξονας της Εγνατίας οδού, που συνδέει τη Θεσσαλονίκη με τη Βέροια και την υπόλοιπη Δυτική Μακεδονία, το επαρχιακό δίκτυο Νάουσας – Βέροιας – Αλεξάνδρειας – Θεσσαλονίκης και Βέροιας – Νάουσας – Έδεσσας, καθώς και το σιδηροδρομικό δίκτυο Αθηνών – Λάρισας – Κατερίνης – Πλατέος – Θεσσαλονίκης και Κοζάνης – Έδεσσας – Νάουσας – Βέροιας – Πλατέος – Θεσσαλονίκης.

2. Τοπογραφία – υδρογραφία – φυσικό περιβάλλον

Ο ορεινός όγκος αποτελείται από τμήματα δύο μεγάλων οροσειρών του Βερμίου και των Πιερίων που διαχωρίζονται μεταξύ τους από τη ρηξιγενή κοιλάδα του Αλιάκμονα. Το ορεινό σύμπλεγμα Βερμίου – Πιερίων χαρακτηρίζεται από μεγάλη δασοκάλυψη, η οποία καλύπτει το 28 % της έκτασης του Νομού Ημαθίας και αποτελεί χώρο ιδιαίτερου φυσικού κάλους.

Νοτιοδυτικά της πόλης της Βέροιας, διαμέσου του συμπλέγματος Βερμίου – Πιερίων, διέρχεται ο ποταμός Αλιάκμονας και ειδικότερα το τμήμα του που ονομάζεται «Κάτω Αλιάκμονας» στον οποίο λειτουργούν τα Υδροηλεκτρικά Έργα Πολυφύτου, Σφηκιάς και Ασωμάτων. Ακόμη την πόλη της Βέροιας διασχίζει ο ποταμός Τριπόταμος.

Κατά καιρούς, τόσο κατά τους νεότερους, όσο και κατά τους αρχαίους χρόνους, υπήρξαν εκμεταλλεύσεις διαφόρων μεταλλευμάτων. Τη μεταλλευτική δραστηριότητα των αρχαίων, μαρτυρούν οι αρχαίες μεταλλευτικές εργασίες και οι σκωριαίες εκταμιεύσεις, οι οποίες απαντώνται βορειοδυτικά της Βέροιας.

Το κλίμα είναι μεσογειακό και επηρεάζεται από τη γειτνίαση με τη θάλασσα. Οι ορεινοί όγκοι του Βερμίου και των Πιερίων, συμβάλλουν σημαντικά στη

διαφοροποίηση των μετεωρολογικών και κλιματικών στοιχείων της περιοχής σε σχέση με το πεδινό μέρος.

Η μέση θερμοκρασία τον περισσότερο χρόνο (Ιανουάριος – Σεπτέμβριος), ξεπερνάει του 20° C, αλλά κατά τη χειμερινή περίοδο στα ορεινά είναι συχνό φαινόμενο η πτώση της θερμοκρασίας και κάτω από τους 0° C. Το ετήσιο ύψος βροχής κυμαίνεται μεταξύ 400 – 600 χιλιοστά στα πεδινά και στα ορεινά 830 χιλιοστά. Οι υψηλότερες τιμές μέσης σχετικής υγρασίας, παρατηρούνται κατά τους χειμερινούς μήνες Δεκέμβριο, Ιανουάριο και Φεβρουάριο με μέσο όρο 77 % περίπου.

Η ευρύτερη περιοχή είναι πλούσια σε φυσικούς πόρους. Έχει μεγάλες και εύφορες πεδινές εκτάσεις υψηλής παραγωγικότητας, άφθονο υδάτινο δυναμικό και μάλιστα επιφανειακό. Χαρακτηρίζεται αγροτικός από άποψη της κύριας απασχόλησης και πηγής εισοδήματος, με έμφαση στις εντατικές καλλιέργειες και την κτηνοτροφία.

3. Χρήσεις γης ευρύτερης περιοχής

Όσον αφορά τις χρήσεις γης της ευρύτερης περιοχής συναντάμε εκτός από τη γεωργική καλλιέργεια, η οποία καλύπτει και το μεγαλύτερο μέρος του νομού, και τη κτηνοτροφία καθώς και την ελαφρά βιομηχανία και βιοτεχνία, που σχετίζεται άμεσα με τις πρώτες ύλες του νομού και την παράδοση.

Η ευρύτερη περιοχή της πόλης της Βέροιας όπως προαναφέρθηκε καλύπτεται από δάση και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, εντός των οποίων βρίσκονται συχνά και οι αξιόλογοι αρχαιολογικοί χώροι όπως η Βεργίνα.

Ο τουρισμός είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος στην ευρύτερη περιοχή τόσο εξαιτίας του πλήθους των αρχαιολογικών ευρημάτων, των μεμονωμένων μνημείων, των Βυζαντινών εκκλησιών και των Βιομηχανικών συγκροτημάτων, όσο και από το φυσικό περιβάλλον, τις χιονοδρομικές εγκαταστάσεις και τα μοναδικά φυσικά οικοσυστήματα που συναντώνται.

4. Χρήσεις γης πόλης

Τα μεγαλύτερο ποσοστό του κτισμένου χώρου αποτελείται από αμιγή κατοικία και μόνο στο κέντρο της πόλης της Βέροιας παρατηρούνται καταστήματα στα ισόγεια των κατοικιών. Στο κέντρο επίσης συγκεντρώνεται η εμπορική κίνηση με επικρατούσα δραστηριότητα το λιανικό εμπόριο. Εδώ συναντάμε και όλες τις κεντρικές λειτουργίες μιας πόλης, κυρίως τριτογενούς τομέα, όπως υπηρεσίες οικονομικές και διοικητικές.

Από τον αριθμό και τη χωροθέτηση των κτιρίων εκπαίδευσης σε όλη την πόλη κρίνεται ότι αυτοί επαρκούν για τις υπάρχουσες ανάγκες του πληθυσμού της πόλης

της Βέροιας. Τέλος, συναντάμε και χώρους αθλητικών δραστηριοτήτων και χώρους αναψυχής και πρασίνου.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β : ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΙΣΜΟΥ (ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ)

1. Ιστορική ανάλυση

Η πόλη της Βέροιας είναι μια πόλη της Κεντρικής Μακεδονίας, πρωτεύουσα του Νομού Ημαθίας από το 1946, με πληθυσμό 43.000 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Χτισμένη αμφιθεατρικά στους ανατολικούς πρόποδες του Βερμίου είναι μια ζωντανή και σύγχρονη πόλη με πολλές και ποικίλες δραστηριότητες. Ταυτόχρονα όμως έχει και πλούσιο ιστορικό παρελθόν, αλλά και περιβάλλον με έντονη ιστορικότητα. Ιδρύθηκε, σύμφωνα με το μύθο, από τη Βέροια, κόρη του βασιλιά Βέρητα. Αναφέρεται για πρώτη φορά από το Θουκυδίδη κατά τις επιχειρήσεις των Αθηναίων εναντίον της Ποτίδαιας το 432 π.Χ. Κατά τη διάρκεια της ρωμαϊοκρατίας αναδείχτηκε μια από τις σημαντικότερες πόλεις της περιοχής της Μακεδονίας, Στα πρώτα βυζαντινά χρόνια άρχισε να παρακμάζει, κυρίως λόγω των επιδρομών των σλάβικων φυλών. Μέχρι την εποχή που περιήλθε στα χέρια των Τούρκων, δηλαδή το 1434 μ. Χ., περιερχόταν εναλλάξ στην κατοχή των Σλάβων και των Βυζαντινών. Κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας εγκαταστάθηκαν στη Βέροια μια πολυάριθμη μουσουλμανική και μια εβραϊκή κοινότητα. Ήδη από το 17^ο αιώνα είχε δημιουργηθεί και ελληνική αστική τάξη λόγω της ενασχόλησης των κατοίκων της με το εμπόριο. Η Βέροια εξεγέρθηκε εναντίον των Τούρκων το 1822 με τα γνωστά αποτελέσματα. Στα χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα συνεισέφερε σημαντικά στον αγώνα εναντίον των Βουλγάρων και απελευθερώθηκε τελικά το 1912 (Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, 1990)

Στην ευρύτερη περιοχή γύρω από τη Βέροια διασώζονται πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα που προσδιορίζουν την ιστορία του τόπου από τα πρώιμα νεολιθικά χρόνια. Λίγα χιλιόμετρα έξω από την πόλη αρχαιολόγοι ανέσκαψαν τον πρωιμότερο στην Ευρώπη οικισμό γεωργών της 6^{ης} ή 7^{ης} χιλιετίας π.Χ. Λείψανα αρχαίων και νεώτερων εποχών, κυρίως των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, προέρχονται από διάφορους τόπους μέσα στην περιοχή. Η αρχαιότερη πρωτεύουσα της Μακεδονίας, οι Αιγές, εντοπίζεται με τα πρόσφατα ευρήματα στη γειτονική Βεργίνα. Όλα τα παραπάνω πιστοποιούν τη συνεχή οικιστική παρουσία και πολεοδομική λειτουργία, με τη μορφή πολιτισμών ή μεμονωμένων αγροτικών εγκαταστάσεων ή ολοκληρωμένων πόλεων.

Στις παραδόσεις που υπάρχουν για την ίδρυση της Βέροιας και την ονομασία της κοινό στοιχείο είναι η ύπαρξη ενός ιδρυτή που ταυτίζεται με κάποιο ιστορικό ή μυθικό πρόσωπο. Η αρχαιότερη βεβαιωμένη αναφορά για τη Βέροια γίνεται στο πρώτο βιβλίο των *Ιστοριών* του Θουκυδίδη. Αναφορές στην πόλη και την περιοχή της διασώζονται και σε άλλα κείμενα μεταγενέστερων συγγραφέων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται ο γεωγράφος Στράβων, ο ιστορικός της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Αρριανός, ο Πλούταρχος και ο Πολύβιος. Σημαντική για τη Βέροια είναι η εποχή της δυναστείας των Αντιγονιδών που διαρκεί μέχρι την εποχή της Ρωμαϊοκρατίας. Τμήματα κτιρίων της εποχής και άλλα λείψανα εντοπίστηκαν κατά την εκσκαφή νέων οικοδομών. Σύμφωνα με τις ιστορικές μαρτυρίες, ισχυρά τείχη προστάτευαν τη Βέροια από τις συχνές επιδρομές. Μέρος των τειχών, καθώς και του οδοστρώματος της Εγνατίας σώζονται επί τόπου.

Η θέση της Βέροιας στα χρόνια της Ρωμαϊοκρατίας είναι πολύ σημαντική. Με τη σχετική σταθερότητα και ασφάλεια που της παρέχει η *Pax Romana*, η Βέροια εξελίσσεται σε αστικό κέντρο υπερτοπικής ακτινοβολίας με λειτουργίες εμπορικές, διοικητικές και θρησκευτικές. Ως έδρα του «Κοινού των Μακεδόνων» συγκεντρώνει τους «συνέδρους» των μακεδονικών πόλεων σε συναθροίσεις με εορταστικό χαρακτήρα, κατά τη διάρκεια των οποίων διεξάγονται αγώνες αθλητικοί και καλλιτεχνικοί. Πόλη «μεγάλη και πολυάνθρωπος», όπως την αποκαλεί ο Λουκιανός από τα Σαμόσατα, έχει τη σπουδαιότητα ώστε να αποκτήσει αυτή μόνη στη Μακεδονία τον τίτλο της «Μητρόπολης».

Στα βυζαντινά χρόνια η Βέροια παραμένει σπουδαία και πολυάνθρωπη. Αυτό προκύπτει από γραπτές μαρτυρίες, όπως του μοναχού του 10^{ου} αιώνα Ιωάννη Καμενιάτη, του συγγραφέα – αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού και πολλών άλλων. Οι πληροφορίες των κειμένων αυτών φωτίζουν την ενδιαφέρουσα αυτή εποχή της ιστορίας της πόλης.

Η Βέροια αποτελεί την έδρα ιδιαίτερου «θέματος», δηλαδή διοικητικού και στρατιωτικού κέντρου μια επαρχίας που έχει συχνά επικεφαλής της διοίκησής του τον «δούκα». Η κοινωνική οργάνωση είναι αναπτυγμένη. Υπάρχουν θεσμοί και όργανα αυτοδιοίκησης, όπως ο «δήμος» ή η «εκκλησία του Δήμου», οι «άριστοι» ή «δυνατοί», που είναι οι οικονομικά ισχυροί, κυρίως οι γαιοκτήμονες και ο «κλήρος». Γνωστές είναι ακόμη «αι κεφαλαί», που μάλλον είναι τα εκτελεστικά όργανα, οι άρχοντες της πόλης.

Η ακμή όμως της Βέροιας οφείλεται κυρίως στην πρώιμη ανάπτυξη του εμπορίου, της χειροτεχνίας και της πρωτοβιοτεχνίας. Είναι γνωστή η απασχόληση των κατοίκων με τη βαφή και τη λεύκανση των υφαντών. Η εμπορική ακμή είναι το

φυσικό επακόλουθο αυτής της δραστηριότητας. Υπάρχουν ενδείξεις ότι το εμπόριο είναι μακρινό και ενδεχομένως υπερκρατικό. Ασφαλώς η σημαντική εβραϊκή παροικία, που η ύπαρξή της ανάγεται τουλάχιστον στους ρωμαϊκούς χρόνους, (βλ. πορεία Αποστόλου Παύλου) σχετίζεται με τις εμπορικές δραστηριότητες. Σχετική είναι ίσως και η παραχώρηση φορολογικής ατέλειας στην περιοχή, κατά το 13^ο αιώνα.

Η συστηματική μελέτη των σωζόμενων βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων καθώς και των αρχείων της Τουρκοκρατίας θα επιτρέψει τη διερεύνηση της τοπογραφίας της Βέροιας με περισσότερα στοιχεία. Οι καταστροφές από τις διαδοχικές επιδρομές και τα φυσικά φαινόμενα (σεισμοί, όπως για παράδειγμα αυτός του 896 μ. Χ.) καθώς και τα ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με την πόλη, μεταβάλλουν βαθμιαία τη μορφή του αστικού χώρου. Γνωρίζουμε ότι η ισχυρή οχύρωση πρόσφερε προϋποθέσεις για ασφάλεια, ενώ η ύπαιθρος ήταν εκτεθειμένη στις συχνές επιδρομές. Τα τείχη και οι πύργοι επισκευάζονται σε πολλές ευκαιρίες. Οι περιγραφές δίνουν πληροφορίες για το μέγεθος και την ποιότητα των οχυρώσεων καθώς και για τη μεγάλη ακρόπολη. Τούτο οδηγεί στην αναζήτησή της εντός των τειχών ως σημαντικό στοιχείο προσδιορισμού του ιστορικού κέντρου.

Η ακμή της Βέροιας, ως κέντρου με ισχυρή θρησκευτική και καλλιτεχνική παράδοση, αντικατοπτρίζεται και στο πλήθος των εκκλησιών που χτίστηκαν, επισκευάστηκαν ή εικονογραφήθηκαν στους ύστερους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Σήμερα διασώζονται 51 εκκλησίες, γνωρίζουμε όμως ότι ο αριθμός τους στις αρχές του αιώνα ξεπερνούσε τις 72. Μεταξύ αυτών αρχαιότερη είναι η παλιά Μητρόπολη. Λίγο μεταγενέστεροι είναι οι ναοί του Αγίου Θεολόγου, του Αγίου Βλάσιου και της Αναστάσεως του Χριστού. Ο τελευταίος ναός διασώζει λαμπρά δείγματα της Παλαιολόγειας ζωγραφικής που φιλοτέχνησε, σύμφωνα με επιγραφή του δυτικού τοίχου, ο Καλλιέργης «όλης της Θετταλίας άριστος ζωγράφος». Τα σημαντικά αυτά μνημεία βρίσκονται σε διαπλατύνσεις των δρόμων ή συνηθέστερα σε περίκλειστους ανοικτούς χώρους στο εσωτερικό των οικοδομικών νησίδων, με σαφή μοναστηριακή διάταξη. Η παράδοση μνημονεύει την ανέγερση πολλών εκκλησιών από επιφανείς κατοίκους της πόλης, μεταξύ των οποίων ήταν αρκετοί ευγενείς, εξόριστοι από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες για διάφορους λόγους.

Μετά την τουρκική κατάκτηση και την παγίωση μιας σχετικής ηρεμίας και ειρήνης στην περιοχή, η Βέροια αποκτά βαθμιαία τη γνώριμη μορφή της, που θα διατηρήσει με ορισμένες μεταβολές ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Η δημογραφική, οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της πόλης διαγράφεται στις διηγήσεις των περιηγητών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η διατήρηση σημαίνουσας θέσης της πόλης, η συνεχής λειτουργία της ως ενός αστικού περιφερειακού κέντρου οδηγούν

προς την κατεύθυνση της αργής και βαθμιαίας συμμετοχής στη διεθνή εμπορευματική παραγωγή. Η ανάπτυξη του άστεως στηρίζεται πάντα στη συγκέντρωση του πλεονάσματος της υπαίθρου, ενώ ταυτόχρονα αρχίζει να κυριαρχεί η βιοτεχνική δραστηριότητα και η Βέροια γίνεται γνωστή για τα προϊόντα της κλωστουφαντουργίας. Η περιοχή παράγει 77 προϊόντα και έχει τριακόσιους ανεμόμυλους.

Η προσέλευση του κεφαλαίου και η οικονομική ανάπτυξη, ιδιαίτερα από το 18^ο αιώνα, αντανακλώνται στη μορφή της πόλης με την εμφάνιση των αρχοντικών. Ήδη ο Εβλιγιά περιγράφει «περίφημα σπίτια», «ωραία αρχοντικά, εύπορα και κοσμημένα, δίπατα, χτισμένα με πέτρα».

Ο πληθυσμός της πόλης, σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, κυμαίνεται μεταξύ των 4.000 και 20.000 (16^ο – 20^ο αιώνας). Από τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας αναφέρονται, στην πόλη και τα χωριά, προεστοί που αντιπροσωπεύουν τους κατοίκους και παίρνουν μέρος μαζί με τους κρατικούς υπαλλήλους στη συλλογή φόρων και το διακανονισμό των τοπικών υποθέσεων. Η διοικητική αυτονομία των χριστιανών περιλαμβάνει το θεσμό των προεστών και ενός ευρύτερου συμβουλίου. Αυτοδιοικούμενες είναι και οι ενορίες, των οποίων οι πρόκριτοι μπορούσαν να προβαίνουν σε διαβήματα. Τα συνοικιακά συμβούλια της Βέροιας είχαν 6 ή 7 μέλη (Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, 1990).

2. Μορφολογία αστικού ιστού και εικόνα πόλης

Ο αστικός χώρος της Βέροιας διαμορφώνεται στη διάρκεια μιας μακράς περιόδου και προσδιορίζεται από ποικίλους παράγοντες. Χωρίς να προδίδεται η σύνθετη πραγματικότητα, αρκεί η ενδελεχής εξέταση των κύριων συστατικών στοιχείων του αστικού οργανισμού, για να φανερωθούν τα σταθερά και τα μεταβαλλόμενα δεδομένα που καθορίζουν την αρχιτεκτονική της πόλης. Τέτοια συστατικά είναι ο γεωγραφικός χώρος, το τοπίο, η λειτουργική και κοινωνική διάρθρωση του αστικού χώρου, το σχέδιο της πόλης, οι διαδρομές, οι νησίδες – γειτονιές, τα μοναδικά στοιχεία – μνημεία και οι κατοικίες.

Ο φυσικός γεωγραφικός χώρος αποτελεί δεδομένο που ελάχιστα μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο. Η ιστορική περιτειχισμένη πόλη της Βέροιας καταλαμβάνει ένα ελαφρά επικλινές τμήμα το εδάφους στους πρόποδες του Βερμίου, που σχηματίζει ένα είδος φυσικού εξώστη. Η έκταση την οποία καταλαμβάνει η πόλη οριοθετείται από τις ακραίες διακλαδώσεις του Βερμίου, που κατευθύνονται από βορρά προς νότο. Η στρατηγική και φυσικά οχυρή θέση επιτρέπει τον έλεγχο της ανοικτής πεδιάδας και του περάσματος της Καστανιάς προς τη Δυτική Μακεδονία. Η περιοχή που εκτείνεται

ανατολικά του Τριποτάμου – του «βασιλικού ποταμού» των Βυζαντινών – και δημιουργεί ένα είδος «υψιπέδου» με σημαντική υψομετρική διαφορά από την πεδιάδα, αποτελεί τον κυρίως αστικό χώρο. Η πόλη κατά καιρούς καταλαμβάνει όλη αυτή την έκταση ή μέρος της. Κατά τον 19^ο αιώνα, όπως μαρτυρεί ο M. Delacoulonche, η Βέροια έχει σμικρυνθεί προς το νότο και βορειοανατολικά, ενώ έχει επεκταθεί προς τη δύση.

Ο ίδιος κάνει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για τη σημασία της αμυντικής πολεοδομικής διάταξης που εκφράζεται με την οχύρωση της πόλης με ισχυρά τείχη, τα οποία επισκευάζονται και ανακατασκευάζονται κατ' επανάληψη σε διάφορες χρονικές περιόδους. Τα σύνορα μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου είναι καθορισμένα. Δύσκολα υπερκεράσιμα, τα τείχη πλαισιώνουν με σαφήνεια την πόλη. Ακόμη και σήμερα λειτουργούν ως το κύριο φυσικό και ορατό περίγραμμα της κεντρικής περιοχής, στις συνοικίες που διασώζονται τμήματά τους, από την Κυριώτισσα ως την πλατεία Ωρολογίου, όπου και υπάρχει η βάση οχυρού πύργου.

Σ' άλλες περιοχές τα ίχνη τους λειτουργούν ως νοητά όρια, των οποίων η θέση υποδηλώνεται από τη διάταξη των κτισμάτων που εδράζονται στα κατάλοιπά τους και ως ένα βαθμό τα αντικαθιστούν (βλ. περιοχή Βυζαντινού Μουσείου). Επίσης φυσικά οχυρή είναι η διάταξη κατά μήκος του ποταμού Τριπόταμου (Μπαρμπούτας).

Η αμυντική διάρθρωση ως βασικό στοιχείο καθορισμού των κτιρίων και της μορφής της πόλης (Παρθενόπουλος, 2001) αναπαράγεται και στις επιμέρους ενότητες του αστικού οργανισμού, δηλαδή στις συνοικίες που κατοικούν οι διαφορετικές εθνικές κοινότητες. Διατηρείται, ακόμη και όταν η αμυντική λειτουργία έχει χάσει το νόημά της. Κατά τις ειρηνικές περιόδους της οθωμανικής κυριαρχίας και ιδιαίτερα μετά την εισαγωγή της νέας στρατιωτικής τεχνολογίας (18^{ος} – 19^{ος} αιώνας), η οχύρωση χρησιμεύει κυρίως για τον έλεγχο από την κεντρική διοίκηση, την αποθάρρυνση των ληστρικών επιδρομών και, στο εσωτερικό της πόλης, για την προφύλαξη των υποτελών εθνοτήτων.

Ο αστικός ιστός της Βέροιας ως τα μέσα σχεδόν του 20^{ου} αιώνα διατηρούσε ανέπαφο το μεσαιωνικό χαρακτήρα του. Οι διαδρομές, τα ανοίγματα, οι πλατείες, είναι τα στοιχεία που ενοποιούν τον αστικό χώρο. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της ενότητας – πέρα από τις σχέσεις των όγκων, των λειτουργιών, των δημόσιων και ιδιωτικών χώρων – είναι η συγκεκριμένη γεωμετρική οργάνωση του χώρου, που προκύπτει μέσα από διαδοχικές μεταπλάσεις, κατά τη μακρόχρονη διαδικασία εξέλιξης της πόλης. Η ακανόνιστη γεωμετρική αυτή οργάνωση, μέσα από τους συνεχείς μετασχηματισμούς, διατηρεί ωστόσο ορισμένες κυρίαρχες διαδρομές και άλλα στοιχεία συνέχειας. Εκ πρώτης όψεως ο παραδοσιακός ιστός φαίνεται εντελώς

ασυμβίβαστος με κριτήρια ορθολογικού σχεδιασμού, αν και έχει διατυπωθεί η άποψη ότι στην πόλη εφαρμόστηκε κατά τα ελληνικά – ρωμαϊκά χρόνια το ιπποδάμειο σύστημα. Μια τέτοια υπόθεση δεν επιβεβαιώνεται άμεσα ούτε από τα αρχαιολογικά ευρήματα ούτε από τη μεταγενέστερη μορφή της πόλης. Είναι όμως αξιοσημείωτη η αυστηρή ορθογωνική κάτοψη του τείχους στην νοτιοανατολική και νοτιοδυτική πλευρά, καθώς και τα υπολείμματα της μεγάλης ρωμαϊκής οδού, που εκτείνεται παράλληλα με τη σημερινή οδό Μητροπόλεως. Επίσης η ευθύγραμμη χάραξη της οδού Κυριωτίσσης, που οδηγεί σε άνοιγμα – πιθανή πύλη – του τείχους και χωρίζει κατά την Τουρκοκρατία τις ελληνικές συνοικίες από τις οθωμανικές, ακολουθεί πιθανότατα την αρχαία διαδρομή.

Υπάρχουν λοιπόν στοιχεία συνέχειας στο σχέδιο της πόλης, που εμφανίζονται ιδιαίτερα στους άξονες των διαδρομών, με κυρίαρχη την κεντρική οδό που άρχιζε από τη βόρεια «Βασιλική» πύλη, διερχόταν από την αγορά και κατέληγε στην πλατεία Ωρολογίου, όπου υπήρχαν δύο οχυροί πύργοι και πιθανόν η ακρόπολη της Βέροιας.

Ο κοινωνικός και λειτουργικός διαχωρισμός του αστικού χώρου στα χρόνια της Τουρκοκρατίας παίρνει συγκεκριμένη μορφή με διακεκριμένα τμήματα της πόλης για τους Έλληνες χριστιανούς, του Τούρκους και τους Εβραίους. Χαρακτηριστική είναι η διαίρεση της πόλης σε κύτταρα με σαφή όρια, τις γειτονιές που προσδίδουν στην προβιομηχανική πολυεθνική πόλη ένα χαρακτήρα μωσαϊκού φυλετικών και πολιτισμικών ενοτήτων – γειτονιών (πόλεις μέσα στις πόλεις, Παρθενόπουλος, 2001).

Τόπος κοινής συνάντησης είναι η αγορά, στο κέντρο των ελληνικών συνοικιών της Βέροιας. Μέχρι την πυρκαγιά του 1864 διασώζονταν η στεγασμένη αγορά της πόλης, την οποία αναφέρει και ο Εβλιγιά Τσελεμπί. Η αγορά, με 600 καταστήματα, μπεζεστένι με έξι τρούλους και 15 πλούσια στολισμένα χάνια εμπόρων, έκλεινε τη νύχτα με 3-4 μεγάλες θύρες – πύλες που αντιστοιχούσαν στις κύριες αρχαίες πύλες. Η πυρκαγιά του 1864 δίνει την ευκαιρία για ανοικοδόμηση και εκσυγχρονισμό της αγοράς. Δεν υπάρχουν άμεσα στοιχεία για τον προσδιορισμό της πολεοδομικής αυτής επέμβασης. Στις μεταγενέστερες αποτυπώσεις της πόλης διακρίνονται πάντως με σαφήνεια οι ευθυγραμμίσεις και οι διατάξεις των δρόμων, ο ορθογωνισμός των οικοπέδων με κτίσματα «εν σειρά» - συχνά διαμπερή – με «πρόσωπο» προς το δρόμο, οι λοξές αποτμήσεις των γωνιών στις διασταυρώσεις και τα στοιχειώδη μέτρα πυροπροστασίας με τους υπερυψωμένους πέτρινους διαχωριστικούς τοίχους. Τα στοιχεία αυτά τεκμηριώνουν την υπόθεση μιας οργανωμένης πολεοδομικής επέμβασης με βάση τις διατάξεις των τότε ισχυόντων οθωμανικών κανονισμών.

Έξω από τα τείχη αναπτύσσονται κι άλλες περιοχές με ειδικό παραγωγικό χαρακτήρα. Στη Βέροια υπάρχουν από το 17^ο αιώνα 300 νερόμυλοι, τοποθετημένοι

στη σειρά, ώστε τα νερά να τρέχουν προς τα κάτω, από τον ένα στον άλλο. Είναι, σύμφωνα με τον Εβλιγιά, «νερόμυλοι που παρόμοιοί τους δεν υπάρχουν σε καμιά άλλη χώρα». Το άφθονο ενεργειακό δυναμικό των υδάτων, η χειροτεχνική παράδοση και η αργή αλλά σταθερή ανάπτυξη της μεταποίησης κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα οδηγούν στην ίδρυση μικρών εργοστασίων μεταξουργίας, υφαντουργίας και νημάτων που χρησιμοποιούν την κινητήρια δύναμη του νερού. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπάρχουν στην πόλη 3 μεγάλες μονάδες, με συνολική δύναμη 700 ίππων και παραγωγή που αποτελεί το 5 % του συνόλου της Μακεδονίας. Τα κτίσματα αυτών των εγκαταστάσεων, μερικά από τα οποία σώζονται και σήμερα, καθώς και οι συνθήκες της ανάπτυξης και της εξέλιξής τους παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Στην αρχική φάση της βιοτεχνικής και πρωτοβιομηχανικής δραστηριότητας, η τυπολογία των κτισμάτων ακολουθεί το πρότυπο των εκκλησιαστικών κτιρίων (εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, ξυλόστεγη βασιλική), ενώ τα κατασκευαστικά και μορφολογικά στοιχεία εντάσσονται στα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της μακεδονικής αρχιτεκτονικής. Στα ανατολικά της γειτονιάς της Κυριώτισσας, σώζονται σήμερα ορισμένα βιομηχανικά κτίρια αυτού του τύπου (υδρόμυλοι), κατά μήκος του μικρού ποταμού που διασχίζει και οριοθετεί την παλιά πόλη. Τα νεώτερα βιομηχανικά κτίσματα ενσωματώνουν βαθμιαία τα ευρωπαϊκά ορθολογικά και εκλεκτικιστικά πρότυπα με τη χρήση όμως των τοπικών υλικών και τεχνικών, που προσδίδουν στις κατασκευές ενδιαφέρουσες υβριδικές μορφές.

Οι συνοικίες της Βέροιας αποτελούσαν αυτοδιοικούμενες μονάδες. Για τον αριθμό τους υπάρχουν διαφορετικές απόψεις. Το 17^ο αιώνα αναφέρονται 16 μουσουλμανικές, 15 συνοικίες χριστιανών Ελλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων «Λατίνων» (Βλάχων) και 2 ομάδες Εβραίων. Αργότερα, το 19^ο αιώνα, σύμφωνα με τις υπάρχουσες πληροφορίες, οι τουρκικές συνοικίες είναι 12 και οι ελληνικές 12 έως 16. Υπάρχουν ακόμη μια εβραϊκή συνοικία και μια συνοικία Γύφτων. Οι αριθμοί αυτοί δε διαφέρουν πολύ από αυτούς που παραδίδει ο Εβλιγιά, και δείχνουν την ιστορική συνέχεια της οργάνωσης του χώρου και τη δύναμη του θεσμού. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της γειτονιάς σχετίζεται με τα ειδικά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των εθνοτήτων. Αναδεικνύουν τον πολιτισμό ως σημαντικό παράγοντα πολεοδομικής οργάνωσης.

Στις ελληνικές συνοικίες – από τις οποίες η Κυριώτισσα αποτελεί το καλύτερο σωζόμενο παράδειγμα – οι κατοικίες οργανώνονται γύρω από συλλογικούς πυρήνες, με περικλειστούς υπαίθριους χώρους και με τις εκκλησίες στη θέση του κοινωνικού κέντρου. Οι γειτονίες ακολουθούν τον τύπο της κλειστής οικοδομικής νησίδας με κεντρικό «αίθριο», όπου συχνά χωροθετείται η εκκλησία ως κοινωνικό σημείο

αναφοράς. Είναι σαφής εδώ η συγγένεια με το μοναστηριακό πρότυπο : άλλωστε είναι γνωστό ότι ορισμένοι ναοί της Βέροιας αποτελούσαν καθολικά μονών. Είναι γνωστό ότι ανάλογες πολεοδομικές διατάξεις υπήρχαν σε παλιότερες εποχές, οπότε θα μπορούσε κανείς να υποθέσει, χωρίς να αγνοεί τις ιδιομορφίες κάθε ιστορικής περιόδου, ότι το πρότυπο μιας τέτοιας πολεοδομικής οργάνωσης επιβιώνει στο χρόνο. Μέσα από διαδοχικούς μετασχηματισμούς, το κλειστό τετράγωνο της ελληνιστικής – ρωμαϊκής πόλης μεταβάλλεται σε εσωστρεφή γειτονιά της προβιομηχανικής πόλης, ενώ τη θέση των ιερών και των βωμών καταλαμβάνουν οι χριστιανικοί ναοί. Υπάρχουν ενδείξεις ότι οι τελευταίοι έχουν ανεγερθεί στη θέση αρχαίων ιερών. Οι ναοί δεν έχουν δεσπόζουσα θέση στη σύνθεση. Εντάσσονται σεμνά και οργανικά στο σύνολο, σε τέτοιο σημείο, που δύσκολα διακρίνονται. Τα μόνα στοιχεία που τους διαφοροποιούν είναι τα ελάχιστα μικρά ανοίγματα και οι κόγχες των ιερών, που φέρουν συχνά κεραμοπλαστικό διάκοσμο. Ο ιστός της πόλης στις περιοχές αυτές είναι κλειστός προς το εξωτερικό, με λίγα ή και καθόλου ανοίγματα στο ισόγειο των κατασκευών, ενώ αντίθετα είναι ανοιχτός με συγκοινωνούντες ημιυπαιθρίους χώρος προς τα μέσα. Ένα ή περισσότερα περάσματα εξασφαλίζουν την επικοινωνία από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο προς τον εσωτερικό ημιδημόσιο χώρο. Στον όροφο οι κατασκευές ανοίγονται προς όλες τις κατευθύνσεις, με προεξοχές (σαχνισιά) προς το δρόμο και ανοιχτούς εξώστες (χαγιάτια, σάλες) ή ηλιακούς προς την αυλή. Στις εσωτερικές αυλές υπάρχει επικοινωνία (απάνοιξη) από τη μία κατοικία στην άλλη. Τέτοιες πολεοδομικές διατάξεις διασώζονται και σήμερα στον Άγιο Κήρυκο, την Παναγία Βαλτεσινή και την Παναγία Δεξιά. Αλλά και στις υπόλοιπες περιοχές του ιστορικού κέντρου η τυπολογική διάρθρωση του αστικού ιστού παρουσιάζει αναλογίες, με διαδοχή ανοικτής – κλειστής οργάνωσης, δημόσιων – ημιδημόσιων – ιδιωτικών χώρων και κοινωνικών σημείων αναφοράς. Πρέπει να σημειωθεί ότι η εμφάνιση από το 18^ο αιώνα των αρχοντικών που κατοικούνται από την ανερχόμενη ελληνική αστική τάξη δε μεταβάλλει ουσιαστικά την πολεοδομική οργάνωση. Τα αρχοντικά έχουν τα ίδια τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά, με διακριτά σημεία το μέγεθος, την αυτοτέλεια, το διάκοσμο και το ύψος που τα διακρίνουν κοινωνικά και συμβολικά.

Η εβραϊκή συνοικία της Μπαρμπούτας που διασώζεται σχεδόν ακέραια, έχει ανάλογες αρχές πολεοδομικής οργάνωσης. Οι κατοικίες, χτισμένες με συνεχές σύστημα, σχηματίζουν ένα τρίγωνο κλειστό και οχυρό προς το εξωτερικό, που ορίζεται από τον Τριπόταμο, τα τείχη της πόλης και το μέτωπο των σπιτιών της οδού Μερραρχίας, που αφήνει ένα μοναδικό πέρασμα προς τον εσωτερικό υπαίθριο χώρο, το οποίο έκλεινε με δίφυλλη θύρα. Ένα δεύτερο άνοιγμα υπάρχει προς τη γέφυρα

του ποταμού. Οι κατοικίες είναι ανοιχτές προς την πλευρά της οδού Μερραρχίας, που είναι σήμερα εν μέρει κλειστή. Οι αυλές επικοινωνούν ή εντάσσονται στον εσωτερικό πεζόδρομο. Το κοινωνικό κέντρο, η συναγωγή είναι ενσωματωμένη στη σειρά των σπιτιών που βλέπουν προς την όχθη του Τριπόταμου. Μόνο η επιμελημένη τοιχοποιία και ο γεωμετρικός τονισμός της εισόδου μ' ένα λιτό αετωματικό πρόπυλο φανερώνουν την ιδιαιτερότητα του χώρου. Τα εβραϊκά κτίσματα εμφανίζουν περισσότερα αστικά χαρακτηριστικά (κλειστή κάτοψη, λιγότερα χαγιάτια, ξένες μορφολογικές επιδράσεις) και ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία.

Οι τουρκικές συνοικίες της Βέροιας κατελάμβαναν τα ψηλότερα τμήματα της πόλης στη νότια πλευρά της, και επεκτεινόταν έξω από την παλιά περιτειχισμένη έκταση. Τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μουσουλμάνων συντέλεσαν στη δημιουργία διαφορετικής πολεοδομικής οργάνωσης από αυτήν των Ελλήνων, πράγμα φυσιολογικό, αφού επρόκειτο για διαφορετικό πολιτιστικό πρότυπο. Αλλά και η διαφορετική κοινωνική θέση των Τούρκων στην οθωμανική αυτοκρατορία εκφράζεται με την αυτοτέλεια των κατασκευών και την έλλειψη κλειστής αμυντικής διάταξης στη γεωμετρική οργάνωση του αστικού χώρου. Ενώ οι αυλές διατηρούν τον κλειστό χαρακτήρα με ψηλούς διαχωριστικούς τοίχους και εσωστρεφείς κατοικίες, το σύνολο έχει λιγότερο αστικό χαρακτήρα. Οι πυκνότητες είναι αρκετά χαμηλές, ιδιαίτερα στα υψώματα και στις παρυφές της πόλης. Οι κατοικίες παρακολουθούν τις διαδρομές, χωρίς να διαρθρώνονται σε οικοδομικά τετράγωνα, ενώ πολλοί δρόμοι είναι αδιέξοδοι. Σε ορισμένα κεντρικά σημεία των μουσουλμανικών συνοικιών υπήρχαν εκτεταμένοι ελεύθεροι χώροι, πιθανόν ιδιοκτησίες πλουσίων Τούρκων, που φανερώνουν την ανώτερη κοινωνική τους θέση που εκδηλώνεται όχι μόνο με τα ωραία και κοσμημένα αρχοντικά, αλλά και με τους κήπους και τους ανοικτούς χώρους για διάφορες χρήσεις. Περισσότερο συνεκτικός είναι ο αστικός ιστός στις τουρκικές συνοικίες, που βρίσκονται μέσα στην περίμετρο της παλιάς πόλης, όπου τα κύρια χαρακτηριστικά έχουν ήδη διαμορφωθεί από τους βυζαντινούς χρόνους. Από τις κατοικίες των Τούρκων διασώζονται ελάχιστες στο νότιο τμήμα της πόλης. Ελάχιστα είναι και τα σωζόμενα τζαμιά, των οποίων ο αριθμός έφτανε πιθανόν τα 16, περιλαμβανομένων και των εκκλησιών που μετατράπηκαν σε τεμένη. Στις ίδιες περιοχές πρέπει να εντοπίζονται οι τρεις μεντρεσέδες (ιεροδιδασκαλεία), τα δέκα γραμματοδιδασκαλεία για τα παιδιά των μουσουλμάνων, οι πέντε τεκέδες των δερβίσιδων, τα πτωχοκομεία, καθώς και τα πέντε διπλά λουτρά από τα οποία σώζεται και σήμερα το διπλό λουτρό του Σινάν του Αλατά (Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, 1990).

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ : ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

1. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ – ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ

Η τυπολογική – μορφολογική και κατασκευαστική ενότητα των παραδοσιακών κτιρίων είναι ένα ακόμη πολεοδομικό χαρακτηριστικό του ιστορικού πυρήνα της Βέροιας.

Η διάταξη των όγκων, όπως προαναφέρθηκε εμφανίζεται είτε σε μέτωπο προς την οδό με «συνεχές» οικοδομικό σύστημα και μεσοτοιχίες είτε σε ημιανεξάρτητες πτέρυγες και τμήματα κτιρίων. Η ακανόνιστη ρυμοτομία, η διαφοροποίηση του αριθμού των ορόφων, η προεξοχή των ορόφων με παράθυρα πάνω από τους δρόμους (σαχνισιά), η εναλλαγή χρήσης ανοιχτών και κλειστών, κοίλων και ροϊκών χώρων, οι ψηλοί μαντρότοιχοι, οι ανοιχτές σάλες και οι δίριχτες, τρίριχτες ή τετράριχτες στέγες με τα μεγάλα προστεγάσματα, οδηγούν σε σημαντική ποικιλία που συνδυάζεται όμως με κατασκευαστική και τυπολογικής ενότητα.

Η πλειοψηφία των παραδοσιακών κτιρίων είναι κτίσματα με φέροντες τοίχους από λιθοδομή κατασκευασμένη από πωρόλιθους, ενισχυμένη με περιμετρικές ξυλοδεσιές που αφήνεται συνήθως εμφανής προς τα έξω, ενώ σπανιότερα επιχρίεται. Στον όροφο η κατασκευή είναι πολύ ελαφρότερη με φέρονται ξύλινο σκελετό που πληρώνεται με ελαφριά τοιχοποιία (ντουλμά – μπουλμέ) ή με ξύλινες δοκίδες και κονίαμα (μπαγδατί). Κατά κανόνα η κατασκευή αυτή είναι επιχρισμένη. Τα δάπεδα των ορόφων και τα κλιμακοστάσια είναι ξύλινα. Τα κτίρια είναι ξυλεπίστεγα και η επικάλυψη των στεγών γίνεται με βυζαντινά κεραμίδια. Τα κουφώματα είναι ξύλινα περαστά, οι εξώθυρες ξύλινες βαριές με γυφτόκαρφα και τα παράθυρα, συνήθως ανασυρόμενα, προφυλάσσονται εξωτερικά με ξύλινο ή μεταλλικό πλέγμα και σπανιότερα με πλήρη φύλλα (σκούρα). Οι χρωματισμοί των επιχρισμάτων περιορίζονται σε μια θερμή κλίμακα χρωμάτων (γαιώδη) και σε ορισμένα ψυχρά (λουλάκι, γκρι, μπλε) ή ουδέτερα (άσπρο – γκρι). Τα περισσότερα πάντως αρχιτεκτονικά στοιχεία αφήνονται κατά την παράδοση στο φυσικό τους χρώμα και υφή (πέτρα, ξύλο, κεραμίδι).

Η κατασκευαστική ενότητα συνδυάζεται και με μεγάλη μορφολογική ενότητα. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κτιρίων ακολουθεί τη μορφολογική τυπολογία της ελληνικής λαϊκής μακεδονικής αρχιτεκτονικής. Η τυπολογία αυτή χαρακτηρίζει κύρια την οργάνωση της κάτοψης καθώς τα επί μέρους αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, όπως : προεξοχές (σαχνισιά), πόρτες εισόδου, κτιστές καμινάδες τζακιών (μπουχαριά), κουφώματα, σιδεριές παραθύρων, ξυλοκατασκευές, αποτμήσεις γωνιών. Σε ορισμένα νεότερα σπίτια διακρίνονται και μερικές νεοκλασικές επιδράσεις που

εκφράζονται με συμμετρική οργάνωση της όψης, διακοσμητικά στοιχεία και πιο κλειστή κάτοψη. Ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά και ξένες επιδράσεις εμφανίζονται και στα σπίτια της εβραϊκής συνοικίας. Τα διαφορετικά αυτά στοιχεία δεν είναι ασυμβίβαστα με το ιστορικό περιβάλλον, μπορεί ακόμη και να θεωρηθεί ότι αποτελούν μια συνέχεια ενός ζωντανού οργανισμού.

Αντίθετα, τα νέα κτίσματα που περιβάλλον την Κυριώτισσα και τη Μπαρμπούτα και υπάρχουν διάσπαρτα είναι συνήθως ασυμβίβαστα με το περιβάλλον. Πολλά από τα υπόλοιπα κτίρια έχουν συχνά υποστεί σημαντική μορφολογική αλλοίωση που οφείλεται σε ασυμβίβαστες προσθήκες ή στην προχωρημένη εγκατάλειψη της συντήρησής του.

2.1. Τα διατηρητέα κτίρια της Βέροιας

Τα διατάγματα που αφορούν στη διατήρηση των κτιρίων και συνόλων στην πόλη ξεκινούν με την κήρυξη διατηρητέων μνημείων από το 1924, χαρακτηρίζοντας τέτοια κυρίως τις βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες. Ακολουθεί διάταγμα του 1938 και πολύ αργότερα τέσσερα διατάγματα στη δεκαετία του '60 συνεχίζοντας τον χαρακτηρισμό μεμονωμένων κτισμάτων κυρίως λατρευτικού χαρακτήρα.

Ο χαρακτηρισμός των συνόλων ξεκινά το 1977 με Υπουργική Απόφαση (ΥΠ.ΠΟ.) «Περί χαρακτηρισμού περιοχής πόλεως Βέροιας ως χρηζούσης ειδικής κρατικής υπηρεσίας» (ΦΕΚ 266/Β'/21-3-1977) και συνεχίζεται με νέα Υπουργική Απόφαση (ΥΠ.ΠΟ.) «Περί επεκτάσεως των ορίων της χαρακτηρισμένης Εβραϊκής συνοικίας Μπαρμπούτας στη Βέροια» (ΦΕΚ 464/Β'/12-5-1979).

Ακολουθεί Υπουργική Απόφαση (ΥΠ.ΠΟ.), το 1980 «Περί χαρακτηρισμού περιοχής της Βέροιας ως ιστορικού διατηρητέου τόπου», χαρακτηρίζοντας έτσι την περιοχή της Κυριώτισσας (ΦΕΚ 468/Β'/9-5-1980). Τέλος με νέα απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού – «Χαρακτηρισμός ως ιστορικού τόπου τμήματος της πόλης Βέροιας που περικλείεται στα καθορισμένα από την ΕΠΑ όρια» - διευρύνεται και ορίζεται η περιοχή Μπαρμπούτας / Παναγίας Δεξιάς μέχρι την οδό Πλατάνων και την Παλιά Μητρόπολη (ΦΕΚ 453/Β'/18-7-1985).

Στο διάστημα αυτό, από το 1979 και όλη την δεκαετία του '80, παράλληλα με τις κηρύξεις συνόλων εκδίδονται συνολικά 27 αποφάσεις κήρυξης μεμονωμένων κτιρίων κυρίως κατοικιών.

Σήμερα ύστερα από την 182/87 ΕΠΑ απόφαση Νομάρχη Ημαθίας – «Έγκριση τμήματος της πολεοδομικής μελέτης αναθεώρησης του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης της Βέροιας Ν.Ημαθίας» (ΦΕΚ 78/Δ'/3-2-1988) έχουν οριστεί οι

όροι και οι περιορισμοί δόμησης σε περιοχές με διατηρητέα κτίσματα και παραδοσιακό, αστικό ιστό, ονομαζόμενες Κ και Θ.

Η παραπάνω απόφαση συμπληρώνεται με το Π.Δ. που κατεξοχήν αφορά τις διατηρητέες περιοχές – «Έγκριση μελέτης αναθεώρησης του ρυμοτομικού σχεδίου των διατηρητέων περιοχών Κυριώτισσας / Μπαρμπούτας / Παναγίας Δεξιάς / Κοντογεωργάκη του Δήμου Βέροιας (Ν. Ημαθίας) και καθορισμός χρήσεων και όρων και περιορισμών δομήσεων αυτών» (ΦΕΚ 1209/Δ'/28-9-1993) – δημιουργώντας τους Η1 και Η2 τομείς ειδικών όρων δόμησης.

Ανάλογα και στην επόμενη δεκαετία του '90 συνεχίζονται οι χαρακτηρισμοί μεμονωμένων κτιρίων, κύρια κατοικίες, βιομηχανικά και δημόσια κτίσματα που συνολικά ανέρχονται μέχρι σήμερα σε δεκαεννέα αποφάσεις / διατάγματα. Σημαντικότερη είναι η απόφαση του Υ.ΜΑ.Θ. το 1994 (ΦΕΚ/Δ'/20-4-1994) που αφορά το χαρακτηρισμό ως διατηρητέων εκατόν τριάντα δύο (132) κτιρίων, που βρίσκονται στις περιοχές Κυριώτισσας, Μπαρμπούτας, Παναγίας Δεξιάς, Κοντογεωργάκη του Δήμου Βέροιας.

Ακολουθούν τροποποιήσεις του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου του Δήμου Βέροιας στην κατεύθυνση της διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα περιοχών της πόλης. Το 1999 (ΦΕΚ 191/Δ'/22-3-1999) με απόφαση του Νομαρχιακού Συμβουλίου στον τομέα «Κ» (περιοχή εμπορικού κέντρου) εγκρίνεται τροποποίηση, ως προς τους ειδικούς όρους και περιορισμού δόμησης, επιτρέποντας τη δόμηση μικρού εμβαδού οικοδομικά τετράγωνα. Το 2001 (ΦΕΚ 220/Δ'/22-3-2001) εγκρίνεται τροποποίηση των όρων δόμησης σε πέντε οικοδομικά τετράγωνα στην περιοχή έναντι της Μπαρμπούτας και παρά την κοίτη του Τριποτάμου.

Τέλος, ύστερα από απόφαση του Υ.ΜΑ.Θ. το 2003 (ΦΕΚ 215/Δ'/12-3-2003) χαρακτηρίζεται η κοίτη και οι όχθες του Τριποτάμου, εντός του ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης, ως ζώνη ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, επιβάλλοντας τον έλεγχο της δόμησης με έγκριση από την αρμόδια υπηρεσία του.

Συνολικά σήμερα στην πόλη της Βέροιας 236 μεμονωμένα κτίσματα είναι διατηρητέα από τα οποία 175 είναι κατοικίες, 11 είναι δημόσιου χαρακτήρα κτίρια, 2 είναι τμήματα του αρχαίου τείχους, 1 βιομηχανικό κτίριο, 43 βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες και 5 οθωμανικά τεμένη.

2.2. Προτεινόμενα προς διατήρηση κτίρια στην πόλη της Βέροιας

Τα προτεινόμενα κτίρια ή στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος αποτελούν μεμονωμένα αξιόλογα κτίρια ή στοιχεία, που αν και τις περισσότερες φορές είναι ήδη προτεινόμενα για διατήρηση, από τη μελέτη της ΕΠΑ, ωστόσο δεν έχουν κηρυχθεί

ακόμα. Επίσης αποτελούν κτίρια, που δεν έχουν προταθεί προηγουμένως και, ή ανήκουν σε παραδοσιακό σύνολο ή αποτελούν σημαντικά σημεία αναφοράς για την πόλη.

Ξεκινώντας από το βορρά, η πρόταση διατήρησης περιλαμβάνει κτίσματα με δημόσιο, όπως του ΟΣΕ και της ΔΕΥΑΒ και αυτά που βρίσκονται σε σημεία χαρακτηριστικά, όπως η πλατεία Κόρακα και η συμβολή της οδού Λυκούργου με την οδό Κεντρικής. Η πλατεία Αγίου Αντωνίου αποτελεί μία ακόμα περιοχή γύρω από την οποία προτείνονται κτίρια για διατήρηση, όπως και στην οδό Κόδρου.

Η οδός Ανοιξέως, καθώς και η οδός Εληάς περιλαμβάνουν μία σειρά αξιόλογων κτιρίων που έχουν δημόσιο χαρακτήρα και προτείνονται για διατήρηση, σε συνδυασμό με την αντίστοιχη προτεινόμενη ως ενδιαφέρουσα διαδρομή.

Στις οδούς Δημοσθένους και Γ. Γουδή προτείνονται κτίρια που θεωρούνται ότι ολοκληρώνουν το χαρακτήρα του παραδοσιακού συνόλου στην περιοχή αυτή, μαζί με προτεινόμενα στο τμήμα της οδού Κεντρικής, γύρω από την πλατεία της παλαιάς Μητρόπολης.

Στο εμπορικό κέντρο και κυρίως στο τμήμα της Κεντρικής, προτείνονται κτίσματα που διατηρούν την αρχική τους μορφή και θεωρούνται αξιόλογα, αλλά δεν έχουν κηρυχθεί, παρόλο που η περιοχή αποκτά με τις πεζοδρομήσεις ολοένα και πιο παραδοσιακό χαρακτήρα.

Στην περιοχή της Κυριώτισσας προτείνονται κτίσματα επί του ήδη χαρακτηρισμένου αρχαίου τείχους της πόλης, τα βιομηχανικά κτίρια της οδού Θωμαΐδου και άλλα που θεωρούνται ότι συμπληρώνουν το χαρακτήρα της ιστορικής περιοχής, είτε μέσα στα όριά της, είτε όχι.

Εκτός συγκεκριμένων διαδρομών προτείνονται κτίρια με δημόσιο χαρακτήρα, αλλά και στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος με ιστορική αξία και αξιόλογη θέση. Έτσι τελικά η πρόταση περιλαμβάνει 6 βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες (που είτε παραλήφθηκαν από τα διατάγματα είτε αποχαρακτηρίστηκαν για διάφορους λόγους), 1 οθωμανικό τέμενος, 6 βιομηχανικά κτίρια, 7 δημόσιου χαρακτήρα κτίσματα, 5 στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος και 66 κατοικίες.

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ : ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

1. Τα ιστορικά κέντρα των ελληνικών πόλεων

Στη χώρα μας οι οικονομικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες της οικιστικής ανάπτυξης συνδέονται πολύ στενά με την ιστορία του τόπου και έχουν αφήσει ανεξίτηλα σημάδια σε κάθε πόλη. Έτσι, οι περιοδοί εξαιρετικής αναπτυξιακής αιχμής

παρήγαγαν εκτός των άλλων και πλούσιο οικιστικό υλικό, το οποίο όμως αλλοιώθηκε σε επόμενες φάσεις παρακμής και ανανεώθηκε και πάλι σε περιόδους ανάκαμψης. Ακολουθεί δηλαδή η οικιστική ανάπτυξη την πορεία του οικονομικού κύκλου.

Πολλές από τις σύγχρονες ελληνικές πόλεις διατηρούν τα ερείπια των πυρήνων που άκμασαν κατά την αρχαιότητα και στους οποίους βρίσκονται ακόμα και σήμερα αναγνωρίσιμα στοιχεία του αρχικού ιστού. Παρόλα αυτά, ελάχιστα αυθεντικά στοιχεία σώζονται από τότε, εκτός από ορισμένα μεμονωμένα αρχαιολογικά μνημεία,. Οι λόγοι που εξηγούν το φαινόμενο αυτό είναι κυρίως :

1. Οι νέες πόλεις χτίστηκαν πάνω στις παλιές
2. Η καταστροφή του παλαιού αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού κεφαλαίου λόγω της άναρχης δόμησης
3. Η μη εκτίμηση των μνημείων από το κοινό και τους επαγγελματίες
4. Η άναρχη και ανεξέλεγκτη ανάπτυξη ιδιαίτερα στα κέντρα των πόλεων

Είναι γνωστό ότι τα αστικά κέντρα της αρχαιότητας παρήκμασαν από τον 7^ο μ. Χ. αιώνα και μετά. Οι πόλεις ερημώθηκαν και ο πληθυσμός επιβίωσε σε μικρούς αγροτικούς οικισμούς. Από τη λεγόμενη μέση Βυζαντινή περίοδο και μετά (9^{ος} αιώνας) παρατηρείται νέα ακμή. Τα σημαντικότερα αστικά κέντρα και οι οικισμοί, που σήμερα παρουσιάζουν ενδιαφέρον, κατοικούνταν από τον 15^ο αιώνα, όταν επήλθε βαθμιαία η κατάκτηση του ελληνικού χώρου από τους Οθωμανούς. Οι επιρροές των επικυρίαρχων του ελληνικού χώρου μετά τον 15^ο αιώνα είναι σήμερα φανερές στις αντίστοιχες περιοχές. Ως αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων που ανέπτυξαν οι υπόδουλοι Έλληνες, ανάλογα με τις γεωγραφικές συνθήκες και τον πολιτισμό τους, την οικονομία και την κοινωνική και ιστορική διεθνή συγκυρία, βλέπουμε να διαμορφώνονται οι οικισμοί στην περιφέρεια αλλά και στο κέντρο. Το μεγαλύτερο μέρος της εικόνας που έχουμε για τους ελληνικούς οικισμούς του παρελθόντος ανήκει στην περίοδο του 18^{ου} έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. (Παρθενοπούλου Σ., 2003)

2. Το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά και τα ιστορικά κέντρα στην Ελλάδα

Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970, δηλαδή την εποχή άνθησης του μοντέρνου κινήματος, οι Ελληνικές πόλεις έζησαν μια τραγική συγκυρία στην εξέλιξη τους. Αποτέλεσμα της επιρροής του μοντέρνου κινήματος είναι και η ραγδαία καταστροφή του μεγαλύτερου ποσοστού του ιστορικού κτιριακού τους αποθέματος και η ριζική αλλαγή του παλιού πολεοδομικού τους ιστού. Έτσι οι νεότερες πόλεις έχασαν την ανθρώπινη κλίμακα και την πολιτιστική ταυτότητα (Θεοχαρίδου, 2002).

Ο αστικός ιστός των ιστορικών κέντρων των ελληνικών πόλεων παραμορφώθηκε βαθμιαία με την ανοικοδόμηση νέων κατασκευών πάνω στις παλιές χαράξεις που εκλογικεύονται με τις ρυμοτομικές διανοίξεις και τις πράξεις τακτοποίησης των οικοπέδων. Με τη χροιά που δίνει ο χρόνος και τη βαθμιαία ανάπτυξη μιας συνείδησης του αστικού τρόπου ζωής, ορισμένες περιοχές του κέντρου των μεγάλων ελληνικών πόλεων αποκτούν ένα δικό τους αστικό χαρακτήρα. Στην περιφέρεια οι διαδοχικές νέες επεκτάσεις περιλαμβάνουν συνήθως τα αυθαίρετα, τους προσφυγικούς οικισμούς, που χαράζονται με τα γνωστά σχέδια οικοπεδοποίησης σύμφωνα με το παραδοσιακό «ελληνικό» ιπποδάμειο σύστημα, το οποίο εφαρμόζεται παντού ανεξάρτητα από τους παράγοντες της διαμόρφωσης του εδάφους, της ποιότητάς του και τον προσανατολισμό του οικισμού. Η αναλογία των διαδικασιών, των μηχανισμών και των παραγόντων της αστικοποίησης οδήγησε σε ένα είδος ενοποίησης του ελληνικού αστικού χώρου. Η ομοιότητα των πόλεων και τα κοινά χαρακτηριστικά τους μας επιτρέπουν να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη μιας αρχιτεκτονικής της νεοελληνικής πόλης και κοινές τυπολογίες του αστικού χώρου. (Γερόλυμπου, Καλογήρου, Καυκούλα, Παπαμίχος, Χαστάογλου, 1983). Τούτο βέβαια είναι αποτέλεσμα του ριζοσπαστικού μοντερνισμού, ο οποίος οδήγησε στο σημερινό θρίαμβο της ομοιομορφίας.

Από τη δεκαετία του '80 ο κυρίαρχος στόχος που προβάλλει είναι η προστασία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και η ένταξή της στην καθημερινή ζωή των πόλεων. Προστασία, ένταξη και επανάχρηση, αλληλοσυμπληρώνονται προς όφελος του ιστορικού αντικειμένου, αλλά και της ποιότητας ζωής της πόλης. Η ανάδειξη της ιστορικής κληρονομιάς της πόλης αναβαθμίζει τον αστικό χώρο και βοηθά στην επαφή των κατοίκων με το ζωντανό τους παρελθόν, ενώ η παράλληλη επανάχρηση των ιστορικών τοποθεσιών και κελύφων προσφέρει εξαιρετικές ευκαιρίες πολιτιστικών δραστηριοτήτων, μέσα σε ένα περιβάλλον πλούσιο σε μνήμες και αισθητική ποιότητα, ιστορικό βάθος και σημασιολογική ευρύτητα.

Η αντιμετώπιση του προβλήματος της προστασίας των ιστορικών κέντρων και οικισμών στην Ελλάδα τη δεκαετία του '80 έγινε με τρόπο που, δυστυχώς, διαστρέφει την έννοια της διατήρησης του ιστορικού συνόλου, όπως το ορίζουν οι Διεθνείς Αρχές και τη γνώρισε από νωρίς η υπόλοιπη Ευρώπη. Μέσα στην αγωνία της επιταχυνόμενης καταστροφής, από την τραγική ανυπαρξία, μέχρι τότε, της πολεοδομικής προστασίας των ιστορικών κέντρων δημιουργήθηκε σταδιακά ένα θεσμικό πλαίσιο, που ουσιαστικά αντιμετωπίζει τη "διατήρηση" (conservation) των ιστορικών κέντρων ως μηχανισμό αντικατάστασης των παλιών κελυφών με νέα κτίρια, προσαρμοσμένα στην κλίμακα και στο γενικό χαρακτήρα των ιστορικών

οικισμών. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίστηκαν οι περιθωριακοί παραδοσιακοί οικισμοί και ιστορικοί πυρήνες των μεγάλων πόλεων, όπως η Άνω Πόλη και το ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης. Στο κέντρο της πόλης, που συμπίπτει με το εμπορικό και διοικητικό κέντρο, το παιχνίδι της διατήρησης του ιστορικού συνόλου είχε ήδη κριθεί από το 1960 – 1970.

Στη δεκαετία του 1990, όταν έγιναν πλέον φανερά σε όλη την Ελλάδα τα καταστροφικά αποτελέσματα αυτής της πολιτικής, σημειώθηκαν και οι πρώτες βελτιώσεις τόσο προς την κατεύθυνση της διατήρησης, όσο και προς την κατεύθυνση της νέας δόμησης μέσα στο διατηρούμενο ιστορικό και παραδοσιακό περιβάλλον.

Το ζήτημα της προστασίας - διατήρησης του ιστορικού ιστού των δρόμων αντιμετωπίζεται πιο ολοκληρωμένα : Σε κάποιες περιοχές καθορίζονται μέσω αναπτυγμάτων όψεων των δρόμων οι επιθυμητές αποκαταστάσεις των αλλοιωμένων κτιρίων. Επίσης καθορίζονται η θέση και ο όγκος των νέων κτισμάτων, που μπορούν να κτισθούν στα κενά ανάμεσα στα διατηρούμενα κτίρια, μερικές φορές και η μορφή, πράγμα που θεωρείται μάλλον πολύ δεσμευτικό έως και επικίνδυνο, αφού νομιμοποιεί μία μόνο άποψη (Θεοχαρίδου, 2002). Η ισχύουσα νομοθεσία επιτρέπει κανονιστικές δράσεις και επεμβάσεις για την προστασία της παραδοσιακής αυτής εικόνας.

Έτσι στη σύγχρονη ελληνική πόλη έχει επέλθει μια βίαιη αποσύνθεση του πολεοδομικού ιστού από τα ιστορικά μέλη του, και η αντικατάστασή τους από αδιάφορες κατασκευές οδηγεί στην αποδιοργάνωση των δικτύων λειτουργίας της πόλης και στην απώλεια της τοπικής φυσιογνωμίας, κλίμακας και του δημόσιου χαρακτήρα του άστεως (δηλαδή του αστικού χαρακτήρα).

Αντιθέτως, στην Ευρώπη οι αναπλάσεις ιστορικών κέντρων, που έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα, σχετίζονται με ποικιλία επεμβάσεων στο δομημένο περιβάλλον, οι οποίες διαφέρουν από χώρα σε χώρα και εξαρτώνται από τη χρονική περίοδο που υλοποιήθηκαν. Ωστόσο κοινό ζητούμενο της όλης προσπάθειας είναι η διατήρηση των ιστορικών οικισμών, των παραδοσιακών πυρήνων και κέντρων ως ζωντανών οργανισμών και όχι ως μουσείων, αποκομμένων από τη ζωή και τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Η επέμβαση στα ιστορικά οικιστικά σύνολα θεωρείται ο βέλτιστος τρόπος εξακολούθησης της ύπαρξής τους (Σταματίου, 2002).

3. Φάσεις και διαδικασίες ανάπτυξης των ιστορικών κέντρων

Ένα απλό μοντέλο ανάπτυξης του ιστορικού κέντρου μιας πόλης σύμφωνα με τους Ashworth G.J. και Tunbridge J.E. (1990) μπορεί να αποδοθεί σε τέσσερις φάσεις :

1^η φάση : η αρχική πόλη που περιλαμβάνει όλες τις αστικές λειτουργίες (εμπορικές, διοικητικές, λειτουργίες κατοικίας κλπ.)

2^η φάση : ανάπτυξη - επέκταση της πόλης προς όλες τις κατευθύνσεις. Το κέντρο είναι το παλαιότερο τμήμα της πόλης. Εάν η επέκταση δεν γίνεται έτσι, λόγω ανάπτυξης των κεντρικών περιοχών είτε λόγω ιστορικών συγκυριών και τα παλιά κτίρια διασκορπίζονται στην πόλη, τότε υπάρχει μικρή πιθανότητα η πόλη να έχει συγκροτημένο ιστορικό κέντρο.

3^η φάση : γέννηση του ιστορικού κέντρου ως αποτέλεσμα δύο διαδικασιών, α) επαναξιολόγηση της ιστορικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η οποία οδηγεί στην εισαγωγή νέων στάσεων και πολιτικών διατήρησης. Τούτο εφαρμόζεται σε μια επιλεγμένη μορφή ανάπτυξης. Το μέγεθος της αρχικής πόλης που εντάσσεται στο πρόγραμμα εξαρτάται από την ισχύ της κίνησης για διατήρηση, τις συνθήκες των κτιρίων και τις πιέσεις για ανάπτυξη και β) σχέσεις μεταξύ της ιστορικής πόλης και των κεντρικών λειτουργιών της. Η εισαγωγή των πολιτικών διατήρησης για τις φυσικές κατασκευές της περιοχής θέτει εμπόδια στην ανάπτυξη ορισμένων εμπορικών δραστηριοτήτων και την κερδοφορία των περιοχών του κέντρου της πόλης. Μπορεί να υπάρξουν οικονομικές πιέσεις, να βγουν από την περιοχή και οι σχεδιαστές μπορεί να διώξουν τις χρήσεις γης που θεωρούνται μη αρμόζουσες στο είδωλο της ιστορικής πόλης. Το αποτέλεσμα είναι δυνατόν να οδηγεί σε μερικό διαχωρισμό του εμπορικού κέντρου (C.B.D.) και του ιστορικού κέντρου

4^η φάση : εδώ το μερικώς μετακινημένο εμπορικό κέντρο και το ιστορικό κέντρο αλληλοκαλύπτονται, με το ιστορικό κέντρο να είναι και ένα μέρος της αρχικής πόλης και ένα μέρος του εμπορικού και οικονομικού κέντρου.

Το μοντέλο αυτό, όπως είναι φυσικό, μπορεί να έχει πολλές παραλλαγές. Αυτές βασίζονται αφενός στη φύση, την κατανομή και την αξιολόγηση των ιστορικών πόρων και αφετέρου στην ισχύ των πιέσεων για ανάπτυξη. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη του μοντέλου είναι το μέγεθος της πόλης (μονοκεντρικά, πολυκεντρικά ιστορικά κέντρα και πόλεις), οι χρήσεις γης, οι φυσικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες και ο πολιτισμός του κάθε τόπου.

4. *Τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του αστικού ιστού στο ιστορικό κέντρο της πόλης*

Σ' ένα ιστορικό οικιστικό σύνολο, τα μεμονωμένα κτίρια αποκτούν όλη τους τη σημασία σε σχέση με τον ιστό στον οποίο εντάσσονται. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η μνημειακή αρχιτεκτονική απουσιάζει υπάρχουν οικιστικά σύνολα που επιβάλλονται περισσότερο με τη συνάφεια και την ενότητά τους παρά με την

ιδιαίτερη αξία των στοιχείων που τα συνθέτουν. Αυτό είναι συνέπεια της στροφής που έχει επιτευχθεί τα τελευταία χρόνια στα οικιστικά σύνολα και όχι στα μεμονωμένα μνημειακά κτίρια.

Οι ιστοί των ιστορικών οικιστικών συνόλων αποτελούνται από ένα μεγάλο αριθμό στοιχείων και χαρακτηριστικών που έχουν σχέσεις εξαιρετικά πολύπλοκες. Τα στοιχεία του ιστού μπορούν να διακριθούν σε πέντε συστήματα σε ό,τι αφορά τη φυσική μορφή και τη χωρική οργάνωση :

- α) το σύστημα των διαδρομών και των δικτύων (δρόμοι, πεζόδρομοι κλπ.)
- β) το σύστημα των ελεύθερων χώρων (πλατείες, πάρκα κλπ.)
- γ) το σύστημα κατάτμησης της γης (οικόπεδα)
- δ) το σύστημα των μνημείων και των άλλων διακεκριμένων στοιχείων της πόλης (Νομικός, 1997).

4.1. Τα σύστημα κατάτμησης της γης

Τα σχήματα, το μέγεθος και η διάταξη των οικοπέδων που συγκροτούν το σύστημα κατάτμησης της γης αποτελούν καθοριστικά στοιχεία του αστικού ιστού. Ιδιαίτερα στη χώρα μας, αυτά τα χαρακτηριστικά της ιδιοποίησης του εδάφους είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της φυσικής πολεοδομίας, όπως αυτή αναπτύχθηκε το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Αυτά, καθώς και η οικοπεδική διανομή της γης είναι προϊόντα της εξέλιξης τόσο των ειδικών τοπικών συνθηκών του οικισμού, όσο και των γενικότερων μεταβολών των σχέσεων ιδιοκτησίας και των θεσμών που την καθόριζαν, δηλαδή του πολιτισμού γενικότερα. Επειδή τα μονιμότερα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του χώρου και οι ιδιοκτησιακοί θεσμοί μεταβάλλονται πολύ αργά ως προς το χρόνο, τα ίχνη των ιδιοκτησιακών σχέσεων που αποτυπώνονται στο έδαφος του οικισμού έχουν σχετικά μεγάλη διάρκεια.

Οι απαρχές της σημερινής οικοπεδικής διανομής του αστικού εδάφους ανάγονται σε προηγούμενες φάσεις της εξέλιξης του οικισμού. Καθώς οι αστικές δραστηριότητες αναπτύσσονται, ο αστικός χώρος επεκτείνεται, είτε σε περιοχές αδόμητες και μη αστικοποιημένες είτε πολλές φορές σε περιοχές με διαφορετικές χρήσεις, επιβάλλοντας μαζί με τις νέες χρήσεις μια νέα διαίρεση της γης. Αυτό προκαλεί τη δημιουργία νέων οικοπεδικών διανομών που τείνουν να παρουσιάσουν διαφορετικά χαρακτηριστικά σύμφωνα με το ιδιοκτησιακό καθεστώς που ισχύει κάθε φορά, αλλά και τον τρόπο δόμησης και εκμετάλλευσης της γης, η οποία ανασυντάσσει το ιδιοκτησιακό καθεστώς (οριζόντια και κάθετη ιδιοκτησία).

Οι μεταβολές μπορεί να είναι σταδιακές και ομαλές. Πολλές φορές όμως, κυρίως σε στιγμές κοινωνικών ή ιστορικών ανατροπών και κρίσεων, το νέο οικοπεδικό σύστημα που επιβάλλεται ή δημιουργείται διαφέρει ριζικά από το παλιό. Η μεγάλη

αντοχή των σχέσεων ιδιοκτησίας εξασφαλίζει στο σύστημα των οικοπέδων μεγάλη χρονική διάρκεια. Έτσι, στο σημερινό οικοπεδικό σύστημα επιβιώνουν ακόμη παλιότερες μορφές διαίρεσης του εδάφους και μπορούν να αναγνωρισθούν μορφές και διατάξεις οικοπέδων που προϋπήρξαν του σημερινού οικισμού. Το σύστημα των οικοπέδων είναι από τα παλιότερα συστήματα που διαμορφώνουν τον αστικό ιστό και προηγείται ιστορικά από το σύστημα του κτισμένου χώρου. Μ' αυτόν τον τρόπο αποτελεί ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς για τα υπάρχοντα κτίρια, αλλά και γι' αυτά που πρόκειται να οικοδομηθούν.

Η ποικιλία των οικοπεδικών μορφών εκτός από τα νομοθετημένα συστήματα δόμησης επηρεάζει άμεσα την ποικιλία των κτιρίων. Οι διαφορετικές καταστάσεις του αστικού χώρου, με τις δεσμεύσεις που θέτουν, διαμορφώνουν τη βάση για την εκδήλωση των διαφόρων εκδοχών της κυρίαρχης αρχιτεκτονικής της κάθε εποχής. Η οικοπεδική διανομή ορίζει συγχρόνως μια χαρακτηριστική κατεύθυνση των κτιρίων και ένα κοινό μετασχηματισμό των διαστάσεών τους, όποιοι και αν είναι οι υιοθετημένοι κτιριολογικοί και μορφολογικοί τύποι. Έτσι, η διανομή της αστικής γης σε εν σειρά επαναλαμβανόμενα οικόπεδα κατά μήκος των αστικών δρόμων εκδηλώνεται ως ρυθμική αναλογία στα κτίρια, ενώ η ελεύθερη διάταξη των αγροτικών ιδιοκτησιών που υπακούουν περισσότερο στα φυσικά χαρακτηριστικά του εδάφους και στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της αγροτικής οικογένειας, εκδηλώνεται ως πολυμορφία και γραφικότητα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Ανάλογη διαμόρφωση ακολουθούν και τα τοπία (αστικό, ημιαστικό, φυσικό) (Νομικός, 1997).

4.2. Το σύστημα των διαδρομών και των δικτύων

Το οδικό σύστημα των ιστορικών κέντρων αποτελείται από το σύνολο των διαδρομών, κύριων και δευτερευουσών, που χρησιμοποιούνται για κάθε είδους μετακινήσεις και μεταφορές στον οικισμό. Η χάραξη και τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά των δρόμων, το εύρος και οι κλίσεις τους, τα υλικά κατασκευής τους, ακόμη και η δενδροφύτευσή τους, αν υπάρχουν φυσικά, και το είδος της κυκλοφορίας που εξυπηρετούν έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη συγκρότηση του αστικού ιστού.

Αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας διαμόρφωσης το οδικό σύστημα απεικονίζει με έκδηλο τρόπο τις σχέσεις και τη σημασία των διασυνδέσεων του οικισμού με την ευρύτερη περιφέρειά του, καθώς και τις σχέσεις των τμημάτων του οικισμού μεταξύ τους. Σ' αυτή τη διαμόρφωση παίζουν ρόλο η μορφολογία του εδάφους, η χωροθέτηση του αρχικού πυρήνα και των βασικών λειτουργιών του οικισμού, αλλά

και η ύπαρξη σημαντικών στοιχείων του κτισμένου χώρου, όπως είναι ναοί και θρησκευτικά κτίσματα, τείχη, ακροπόλεις, οχυρωματικές διατάξεις κλπ. Τέλος, στη διαμόρφωση του οδικού δικτύου επιδρούν αποφασιστικά οι επεμβάσεις που έγιναν παλιότερα στη ρυμοτομία του οικισμού. Η επιρροή τους στη μορφή του κέντρου είναι σημαντική.

Η αντοχή του οδικού συστήματος στο χρόνο είναι μεγάλη. Και αυτό γιατί, από τη δημιουργία του και μετά, ο δρόμος γίνεται πεδίο ανάπτυξης των κοινωνικών δραστηριοτήτων και εγγράφεται στη συλλογική μνήμη της κοινότητας. Στους δρόμους εκτυλίσσονται οι κοινωνικές αντιπαράθεσεις και συγκρούσεις, εκεί διακηρύσσεται η δύναμη της εξουσίας, εκδηλώνεται η λαϊκή παρουσία. Ο δρόμος είναι ο κύριος δημόσιος χώρος και ενοποιεί και συγχρόνως διαχωρίζει το ιδιωτικό από το δημόσιο, οριοθετεί τις ιδιοκτησίες, τις γειτονίες, τις συνοικίες, γίνεται άξονας συγκέντρωσης λειτουργιών και χωροθέτησης δημόσιων κτιρίων. Το σύστημα των διαδρομών μετατρέπεται με την πάροδο του χρόνου στο μονιμότερο χαρακτηριστικό της συγκρότησης του αστικού χώρου. Είναι αγωγοί κυκλοφορίας, δίκτυα επικοινωνίας, όρια περιοχών και περιφερειών και άξονες μελλοντικής ανάπτυξης.

Η διαμόρφωση του αρχικού πυρήνα και ο τρόπος ανάπτυξης του οικισμού οδηγούν σε ποικίλες διατάξεις του οδικού συστήματος. Σε συνδυασμό με τα άλλα συστήματα που συγκροτούν τον αστικό ιστό, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικούς τύπους διατάξεων του οδικού συστήματος :

- α. τη γραμμική διάταξη
- β. τη διάταξη σε δίκτυο και
- γ. τη διάταξη σε κάρναβο

Οι τύποι αυτοί είναι δυνατό να εμφανίζονται με ιεραρχημένη ή όχι δομή, με διατάξεις που εξασφαλίζουν συνεχή ροή στην κυκλοφορία ή με διατάξεις που οι κινήσεις καταλήγουν σε αδιέξοδα. Αν και ποτέ δεν συναντούμε μια απόλυτη σαφήνεια στην οργάνωση του οδικού συστήματος των ιστορικών οικισμών, για μεθοδολογικούς λόγους είναι σκόπιμο να εντοπίσουμε τη διάταξη ή τις διατάξεις που επικρατούν.

Η γραμμική διάταξη (διάταξη "δένδρο") χαρακτηρίζεται από το ότι ένας μόνο δρόμος οδηγεί από ένα σημείο σε ένα άλλο. Γενικά, περιορίζει τις επιλογές στις διαδρομές από το ένα σημείο του οικισμού στο άλλο. Το χαρακτηριστικό αυτό γίνεται πιο έντονο, όταν το σύστημα διατάσσεται με τέτοιον τρόπο, ώστε όλοι οι δρόμοι περνούν υποχρεωτικά από το διαμπερή δρόμο για την είσοδο και έξοδο από αυτόν. Όταν ο ιστός είναι ιεραρχημένος σε κύριους και δευτερεύοντες δρόμους, το οδικό σύστημα σε γραμμική διάταξη παίρνει τη μορφή δέντρου. Κάθε κλάδος εξαρτάται από ένα σημαντικότερο κλάδο, που με τη σειρά του εξαρτάται από το βασικό κορμό.

Αυτή η ιεράρχηση υποχρεώνει την κυκλοφορία να συμβάλλει στους σημαντικούς κλάδους και από εκεί να οδηγείται στο βασικό άξονα.

Η διάταξη σε δίκτυο συνδέεται με την οργάνωση του οικισμού σε οικοδομικές νησίδες. Το δίκτυο αποτελείται από τους δημόσιους δρόμους, που περιβάλλουν τις συστάδες των κατοικιών και οριοθετούν τις οικοδομικές νησίδες, και τους ημιδημόσιους δρόμους και περάσματα που διατρέχουν το εσωτερικό των νησίδων και εξασφαλίζουν τις προσβάσεις στις κατοικίες, αλλά και τις επικοινωνίες στο εσωτερικό των νησίδων. Η διάταξη αυτή συνδέεται με έναν ιδιαίτερο τύπο οικοπέδων που βρίσκονται εγκλεισμένα στο εσωτερικό της οικοδομικής νησίδας, χωρίς άμεση σύνδεση με το κύριο οδικό δίκτυο. Εδώ η μορφή του ιστορικού κέντρου αναπτύσσεται κυκλικά γύρω από την αρχική νησίδα – πυρήνα.

Παρά τις αλλοιώσεις του αστικού ιστού στα ιστορικά κέντρα και τους ιστορικούς οικισμούς δεν είναι δύσκολο να αναγνωρισθεί ο τύπος του οδικού συστήματος. Η προέλευση της οργάνωσης σε δίκτυο θα μπορούσε να αποδοθεί στη σταδιακή μετατροπή των μονοπατιών, που οριοθετούσαν μεγάλες αγροτικές ιδιοκτησίες, σε εσωτερικούς δρόμους του οικισμού που σιγά σιγά δημιουργήθηκε. Συγχρόνως με τη διαδοχική κατάτμηση των αρχικών ιδιοκτησιών και την ανοικοδόμηση κτισμάτων στο εσωτερικό των αρχικών ιδιοκτησιών δημιουργήθηκαν διαδρομές και περάσματα σε σχετική απομόνωση από το κύριο οδικό δίκτυο. Λόγοι ασφαλείας αλλά και φυλετικών και θρησκευτικών ιδιαιτεροτήτων επέτειναν το διαχωρισμό των δύο δικτύων, του δημόσιου και του ημιδημόσιου, και εμπόδισαν την πλήρη ενοποίησή τους. Οι δύο αυτοί τύποι του οδικού συστήματος, η γραμμική διάταξη και η διάταξη σε δίκτυο, απαντώνται συνήθως σε μικρά οικιστικά σύνολα. Γενικά, οι διατάξεις αυτές τείνουν με την πάροδο του χρόνου να σχηματίσουν ένα συνθετότερο σύστημα δύο ή περισσότερων δικτύων (δρόμοι, μονοπάτια, πεζόδρομοι κλπ).

Στη διάταξη σε κάνναβο εμφανίζονται οικοδομικά τετράγωνα, δηλαδή τμήματα του αστικού χώρου οριοθετημένα από δρόμους από όλες τις πλευρές. Στον κάνναβο, ο αριθμός των εισόδων ή των εξόδων από και προς τον οικισμό διαβαθμίζει ιεραρχικά τους δρόμους. Εφόσον παρουσιάζεται ένας περιορισμένος αριθμός εισόδων, είναι φανερό ότι μερικοί δρόμοι τείνουν να αποκτήσουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα σε σχέση με άλλους. Τα διαστασιακά κριτήρια, πλάτος και μήκος του δρόμου, μπορούν να δημιουργήσουν μια ιεράρχηση στο δίκτυο. Η διάταξη του οδικού δικτύου σε κάνναβο είναι αποτέλεσμα της εντατικής εκμετάλλευσης του αστικού εδάφους και συνοδεύεται από μια μακροχρόνια διαδικασία κατάτμησης της αστικής γης. Είναι αποτέλεσμα της έμφασης στην ανάδειξη της μονάδας όπου εδώ είναι το οικόπεδο.

Απαντάται κυρίως στις κεντρικές περιοχές των ιστορικών οικισμών, όπου επικρατούν εμπορικές και μεταποιητικές δραστηριότητες. Η διαδικασία σχηματισμού αυτού του τύπου συνοδεύτηκε ιστορικά από αναδιανομές της γης μετά από καταστροφές και συνήθως υποδηλώνει σχεδιαστική παρέμβαση του κράτους και τη θεσμική κατοχύρωσή της (νόμοι, διατάγματα, αποφάσεις όρων δόμησης κλπ) (Νομικός, 1997).

4.3. Το σύστημα των κτισμένων και ελεύθερων χώρων

Το σύστημα του κτισμένου χώρου σε ένα ιστορικό κέντρο (οικισμό), εμφανίζει διάφορες διαβαθμίσεις συνέχειας ή ασυνέχειας, που προκύπτουν από τη θέση των κτιρίων στο οικόπεδο και τις μεταξύ τους σχέσεις. Με βάση τον τρόπο που διατάσσονται τα κτίρια, κατά το σχηματισμό του ιστού, διακρίνονται τρεις διαφορετικοί τύποι οργάνωσης του κτισμένου χώρου :

- α. η πανταχόθεν ελεύθερη δόμηση ή σημειακή δόμηση
- β. η κατά μήκος ενός άξονα δόμηση ή γραμμική δόμηση ή γραβάτα (ή κορδέλα) και
- γ. η επεκτεινόμενη σε πολλές κατευθύνσεις δόμηση ή συνεχής επιφανειακή δόμηση

Στη σημειακή δόμηση τα κτίρια ξεχωρίζουν μεταξύ τους. Η δόμηση είναι ασυνεχής. Αυτόν τον τύπο οργάνωσης τον συναντούμε σε αρκετούς ιστορικούς οικισμούς, που αποτελούνται π.χ. από πυργόσπιτα, αρχοντικά αλλά ακόμη και λαϊκά σπίτια, απομονωμένα μεταξύ τους. Λόγοι κοινωνικής διάκρισης ή ιδιοκτησιακού καθεστώτος διαμορφώνουν κατά κύριο λόγο αυτή τη μορφή δόμησης.

Στη γραμμική δόμηση σε ιστορικούς οικισμούς τα κτίρια παρατάσσονται με τρόπο που σχηματίζουν μια συνεχή γραμμή. Η συνέχεια της δόμησης εμφανίζεται προς μια κατεύθυνση του χώρου. Στην περίπτωση της γραμμικής δόμησης, τα επί μέρους κτίρια δεν αναγνωρίζονται με την πρώτη ματιά, αλλά γίνονται αντιληπτά ως ένα σύνολο. Μόνο μια πιο προσεκτική εξέταση επιτρέπει να εντοπιστεί η όψη του κάθε σπιτιού και απαιτείται ακόμη μεγαλύτερη προσοχή για να διακριθούν οι λεπτομέρειες της αρχιτεκτονικής του. Τα κτίρια γίνονται τμήματα – στοιχεία σύνθεσης του αστικού τοπίου.

Στη συνεχή δόμηση σε ιστορικούς οικισμούς τα κτίσματα ενώνονται μεταξύ τους από περισσότερες πλευρές. Σχηματίζουν έτσι μια περίπου συμπαγή μάζα, που φαίνεται να διακόπτεται σχεδόν μόνο από δρόμους. Ο συνεχής αυτός όγκος συνήθως είναι διάτρητος από αυλές που όμως δεν διασπούν τη συνέχειά τους.

Ο τύπος οργάνωσης του κτισμένου χώρου είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης του ιστού, η οποία βαθμιαία αναδιαρθρώνει την αρχική διάταξη. Οι μεταβολές που συμβαίνουν δεν αλλοιώνουν πάντα το βασικό τύπο, ιδιαίτερα όταν περιορίζονται σε προσθήκες και άλλες επεμβάσεις δευτερεύουσας σημασίας που παραμένουν εξαρτημένες από την αρχική διάταξη. Η αρχική διάταξη τροποποιείται βαθμιαία με την αυθόρμητη διαδικασία εσωτερικής ανάπτυξης του αστικού ιστού. Έτσι, είναι δυνατό το σύστημα των κτισμένων χώρων να ξεκινήσει από μια σημειακή δόμηση και να περάσει προοδευτικά σε μια γραμμική ή ακόμη και σε μια συνεχή δόμηση. Οι βασικοί τύποι δόμησης των ιστορικών κέντρων, που διαμορφώνονται κυρίως από τη διάταξη των κτισμένων όγκων, ενισχύονται ή αποδυναμώνονται από τις κατευθύνσεις που επικρατούν στην τοποθέτηση των κτιρίων, καθώς και από τα διαστασιακά χαρακτηριστικά τους.

Οι σχέσεις ανάμεσα στα κτίρια είναι καθοριστικές για τη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας του οικισμού ή του συνόλου. Σημαντική είναι η κατεύθυνση του κύριου άξονα των κτισμάτων. Έχει παρατηρηθεί ότι όσο συχνότερα οι άξονες των επί μέρους κτιρίων τοποθετούνται στην ίδια κατεύθυνση, τόσο εντονότερα σχηματίζεται η εντύπωση ενός ομοιογενούς συνόλου. Μ' αυτόν τον τρόπο, ακόμα και στην περίπτωση της σημειακής δόμησης, η αυστηρή ευθυγράμμιση των μεμονωμένων κτιρίων τους δίνει μια συνέχεια που αντισταθμίζει την απομόνωσή τους.

Οι κτισμένοι όγκοι σε σχέση με τα κενά, που υπάρχουν ανάμεσά τους προσδιορίζουν την πυκνότητα του κτισμένου χώρου στα ιστορικά κέντρα. Σε όλους τους τύπους οργάνωσης του κτισμένου χώρου είναι δυνατόν να εντοπισθούν ποικίλες κλιμακώσεις των διαφόρων πολεοδομικών μεγεθών, και η κάλυψη, η δόμηση και η πυκνότητα αυξάνουν από τη σημειακή προς τη συνεχή δόμηση.

Οι ελεύθεροι, αδόμητοι χώροι είναι άμεσα εξαρτημένοι από τους κτισμένους χώρους σε έναν οικισμό. Συνήθως, η οργάνωση των ελεύθερων χώρων εκφράζεται ως το αρνητικό συμπλήρωμα των κτισμένων χώρων : Όσο πιο συνεχής είναι η ανάπτυξη της κτιριακής μάζας, τόσο αυξάνεται η συνέχεια των ελεύθερων χώρων, ενώ η διάσπαση της πρώτης ενισχύει τη συνέχεια των δεύτερων. Η σχέση αυτή επηρεάζει επίσης και την ποιότητα του ελεύθερου χώρου. Όσο τα κτισμένα στοιχεία αποσπώνται μεταξύ τους και η κτιριακή μάζα τεμαχίζεται σε μεγάλο βαθμό μεμονωμένων κτιρίων, τόσο περισσότερο ο ελεύθερος χώρος αποκτά ενδιαφέρον.

Η συνέχεια των ελεύθερων χώρων στους ιστορικούς οικισμούς με πανταχόθεν ελεύθερη ή σημειακή δόμηση έχει ως συνέπεια τη μικρή διαφοροποίηση των ιδιωτικών από τις δημόσιες αδόμητες επιφάνειες. Σ' αυτή την περίπτωση η διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες εξαρτάται από την έντονη ή όχι

παρουσία διαχωριστικών ορίων. Στη γραμμική δόμηση οι ελεύθεροι χώροι διαμοιράζονται σε δύο ζώνες τοποθετημένες από τη μια και την άλλη πλευρά της κτιριακής μάζας. Η διάταξη αυτή δημιουργεί ένα σαφές όριο ανάμεσα στο δρόμο (ελεύθερος δημόσιος χώρος) και το εσωτερικό των οικοπέδων (ιδιωτικός ελεύθερος χώρος).

Τέλος, στην περίπτωση της πυκνής συνεχούς δόμησης τα ιδιωτικοποιημένα κενά εμφανίζονται γενικά ως ανοίγματα στο εσωτερικό του κτισμένου όγκου, ενώ οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι παρουσιάζονται πιο συχνά με μια γραμμική συνέχεια, που ανταποκρίνεται στη συνέχεια των δρόμων, των ανοιγμάτων και των πλατειών (Νομικός, 1997).

4.4. Το σύστημα των μνημείων και των διακεκριμένων κτισμάτων

Στα διακεκριμένα στοιχεία του κτισμένου χώρου κατατάσσονται κάποια που είναι προορισμένα να εξυπηρετούν λειτουργίες και σκοπούς συνήθως διαφορετικούς από την κοινή κατοικία, το εμπόριο ή τη μεταποίηση. Πρόκειται για κτίρια μοναδικά, που δεν παρουσιάζουν έναν επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα. Τέτοια κτίσματα που διακρίνονται ως ιδιάζουσα χρήση και τυπολογία είναι μνημεία. πύργοι, εκκλησίες, μεμονωμένα αρχοντικά, τζαμιά, συναγωγές, χάνια, διοικητικά κτίρια, στρατώνες, εκπαιδευτικά κτίρια κ.ά.

Τα διακεκριμένα αυτά κτίσματα βρίσκονται συνήθως απομονωμένα ή με κτίρια συνοδείας στο χώρο της πόλης και δεν αποτελούν ένα συνεκτικό σύνολο, ώστε να δικαιολογείται η χρησιμοποίηση του όρου σύστημα. Παρά όμως αυτή τη διαφοροποίηση, τα μοναδικά αυτά στοιχεία του οικισμού έχουν ορισμένα κοινά και ομοειδή χαρακτηριστικά, όσον αφορά κυρίως την ένταξη στον αστικό ιστό και τις σχέσεις τους με τα άλλα στοιχεία της πόλης. Οι σχέσεις αυτών των στοιχείων με τον ιστό που σχηματίζεται από το σύνολο των επαναλαμβανόμενων κτισμένων στοιχείων, μπορεί να είναι τριών τύπων :

α. η έγκλειση : το μνημείο ή γενικότερα το διακεκριμένο κτίριο σ' αυτή την περίπτωση βρίσκεται ενσωματωμένο στη μάζα των γύρω κτιρίων

β. η σύνδεση : το κτίσμα μπορεί να βρίσκεται σε επαφή με τη μία ή περισσότερες πλευρές του με τα γειτονικά κτίσματα

γ. το απομονωμένο μνημείο – κτίριο : το μνημείο είναι περίοπτο και δεν εφάπτεται με καμιά πλευρά του με το γύρω κτισμένο χώρο.

Οι διατάξεις αυτές αποτελούν και μια διαβάθμιση της προβολής του κτίσματος. Στην έγκλειση το μνημείο παρά την ιστορική ή αρχιτεκτονική του σημασία βρίσκεται κρυμμένο στη γύρω του κτιριακή μάζα. Είναι γνωστό μόνο σε όσους έχουν

μια ειδική σχέση μαζί του και δεν αποκαλύπτεται παρά τυχαία στον παρατηρητή. Αντίθετα, όταν το κτίριο είναι απομονωμένο από τα άλλα στοιχεία του κτισμένου χώρου, προβάλλει όλα τα χαρακτηριστικά του και γίνεται σημείο αναφοράς στο χώρο της πόλης. Στην ενδιάμεση κατάσταση της σύνδεσης, η ιδιαιτερότητα του κτίσματος γίνεται αντιληπτή στο βαθμό που η κλίμακα και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του διαφοροποιούνται από τον κτιριακό όγκο στον οποίο εντάσσεται.

Γενικά, εάν η κατεύθυνση ενός μνημείου ακολουθεί τις κύριες κατευθύνσεις του κτισμένου ιστού, τότε αυτό ενσωματώνεται πιο εύκολα στον κτισμένο χώρο. Αντίθετα, στην εξατομικευμένη προβολή του συμβάλλει η απόκλιση της κατεύθυνσης του κτιρίου από εκείνη των γειτονικών κτισμάτων. Επίσης, όσο περισσότερο οι διαστάσεις ενός μνημείου διαφοροποιούνται από τη μέση διάσταση των γειτονικών του κτισμάτων, τόσο περισσότερο η ειδική του παρουσία γίνεται αισθητή στον αστικό ιστό.

Η θέση των μνημείων σε σχέση με τον αστικό ιστό καθορίζει την αντιληπτική οργάνωση του οικισμού και οροθετεί τον ιστορικό πυρήνα. Η παρουσία πολλών μνημείων, παραδοσιακών – διατηρητέων κτισμάτων είναι κυρίαρχος παράγων προσδιορισμού των ιστορικών κέντρων. Η θέση τους δεν είναι τυχαία, αλλά απορρέει από την ειδική λειτουργία που είχε το κάθε κτίσμα στις διάφορες εποχές και τις ιδιαιτερότητες που χαρακτήριζαν την πολιτισμική και κοινωνική συμπεριφορά της κοινότητας και των κατοίκων (Νομικός, 1997).

5. Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων της Μακεδονίας

Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων της Κεντρικής Μακεδονίας καθώς και οι οικισμοί της υπαίθρου είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης εξέλιξης περισσότερο ή λιγότερο αυτόνομης. Η διαφοροποίηση των παραγόντων γέννησης και ανάπτυξης τους δημιουργούν μια σειρά από ιδιοτυπίες που εκδηλώνονται στα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τους.

Ειδικότερα οι οικισμοί της Κεντρικής Μακεδονίας παρουσιάζουν παράλληλα μια ενότητα χαρακτήρων που προκύπτουν όχι μόνο από την ένταξη σε μια περιοχή με κοινά γεωγραφικά χαρακτηριστικά, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως είναι η τοπική παράδοση, τα περιφερειακά χαρακτηριστικά του πολιτισμού, οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Η παράταση της τουρκοκρατίας ως τις αρχές του 20ου αιώνα και ο ατελής οθωμανικός εκσυγχρονισμός συντέλεσαν στη διατήρηση της παραδοσιακής διάρθρωσης της κοινωνίας. Χωρίς να είναι πρόθεσή μας εδώ να αναλύσουμε τις δομές των οικιστικών κέντρων, μπορούμε να επισημάνουμε τη συνεχή ιστορική παρουσία, την παράδοση αστικής ζωής, τη σταθερότητα των

φυσικών διαθέσιμων πόρων και των ορίων της ενδοχώρας, καθώς και την αυτόνομη κοινοτική οργάνωση κατά πόλη και γειτονιά. Αυτά τα χαρακτηριστικά διάρκειας έχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις στην οικιστική τυπολογία και μορφολογία. Αρχιτεκτονικά ίχνη του παρελθόντος, μοναδικά μνημεία και στοιχεία, χαράξεις και διαδρομές παραμένουν ορατά στο χώρο. Φυσικές οχυρές θέσεις ή τεχνητές αμυντικές διατάξεις διαγράφουν με σαφήνεια τα όρια της παλιά πόλης με την νέα πόλη και το υπαίθρο. Στο εσωτερικό των μεγαλύτερων οικισμών διακρίνονται με σαφήνεια οι πολεοδομικές ενότητες - γειτονιές με ιδιαίτερα φυλετικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά. Το μέγεθος και ο αριθμός ποικίλλουν, αλλά το κοινό αποτέλεσμα είναι η εικόνα ενός αστικού χώρου που συντίθεται από ένα μωσαϊκό πολιτισμικών δράσεων και αποτελεσμάτων. Διακρίνονται ακόμη περιοχές με ειδικό χαρακτήρα όπως η αγορά, τόπος κοινής συνάντησης και ανταλλαγών, καθώς και οι πρώτες συγκεντρώσεις εργαστηρίων, βιοτεχνικών ή πρωτοβιομηχανικών κτισμάτων. Οι ενότητες μικρής κλίμακας που συγκροτούν την πόλη, οι οικοδομικές νησίδες, διατηρούν επίσης μια σχετική αυτονομία και εσωστρέφεια, καθώς συχνά κοινοί ημιδημόσιοι χώροι περιβάλλονται από περικλειστές διατάξεις κατοικιών οργανωμένων γύρω από το κοινωνικό – θρησκευτικό κέντρο, που συνήθως ταυτίζεται με κάποιο θρησκευτικό κτίσμα (ναός, τζαμί, συναγωγή). Η συγκεκριμένη γεωμετρία των οικοπέδων και η κατάτμηση της γης προκύπτουν από μια μακρόχρονη παράδοση αστικής ζωής και λειτουργίας ή από διαδοχικές διαιρέσεις των αγροτικών ιδιοκτησιών. Η οργανική εξέλιξη και η πολυπλοκότητα του ιστού οδηγούν σε μια ατέρμονη ποικιλία όγκων και διαρθρώσεων, σχέσεων μεταξύ πλήρων και κενών, κλειστών - ανοικτών και ημιυπαιθρίων χώρων, προσπελάσεων από το δρόμο ή τους εσωτερικούς κοινόχρηστους χώρους. Διάφορη είναι η μορφή του ιστού στους αγροτικούς οικισμούς με αραιότερη δόμηση, ελεύθερα κτίσματα και μεγαλύτερες αυλές. Η πολλαπλότητα αυτή και οι ιδιαιτερότητες δεν αναιρούν μια βαθύτερη ενότητα για πυκνοδομημένους αστικούς ιστούς ή για αραιοδομημένα κτίσματα των παρυφών της πόλης και της υπαίθρου. Είναι φανερό η κοινή προέλευση των κτισμάτων από τον παραδοσιακό αγροτικό τύπο με δωμάτια εν σειρά, χαγιάτι και εσωτερική αυλή που αναπτύσσεται σε μια ή δύο βασικές στάθμες.

Από την απαρίθμηση των παραπάνω κοινών χαρακτήρων διαφαίνεται ότι η ιδιαίτερη ποιότητα των οικισμών αυτών προκύπτει όχι μόνο από τη μοναδικότητα των μνημείων, αλλά και από μια συνολική αίσθηση κοινοτικής ζωής και συλλογικής μνήμης. Αυτές οι ιδιαίτερες αξίες διατρέχουν άμεσο κίνδυνο υποβάθμισης, κατάργησης, για να μην πούμε εξαφάνισης, από την πίεση της πρόσφατης

αστικοποίησης που επεκτείνεται σήμερα στο σύνολό της είτε πρόκειται για ιστορικά κέντρα είτε για οικισμούς της ενδοχώρας (Καλογήρου, Νομικός, 1989).

6. Η περίπτωση του ιστορικού κέντρου της Βέροιας – Προσδιορισμός των ορίων του

Από όλες τις μεθόδους, που έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί για τον προσδιορισμό του κέντρου της πόλης από διάφορους ερευνητές, προέκυψαν δύο κυρίως επικρατέστερες μέθοδοι, οι οποίες συνδυαζόμενες μας δίνουν την εικόνα του ιστορικού κέντρου.

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησαν το Μάιο του 2003 οι Κ. Παρθενόπουλος και Σ. Παρθενοπούλου και των συνδυασμό των δύο αυτών επικρατέστερων μεθόδων στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας, προέκυψαν τα όρια και άρα ο προσδιορισμός του ιστορικού κέντρου της Βέροιας. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι αυτή η περιοχή που περικλείεται από τις οδούς Ελιάς, Παστέρ, 28ης Οκτωβρίου, Ανοιξεως, Θωμαΐδου, Καραϊσκάκη, Μ. Μπότσαρη, Αντ. Σιορμανωλάκη, Μαυρομιχάλη, Βερόης, όχθης ποταμού Τριπόταμου), Δημοσθένους, Μ. Αλεξάνδρου και Βενιζέλου και στην οποία περιλαμβάνονται τόσο οι διατηρητέες συνοικίες της Κυριώτισσας, Παναγίας Δεξιάς και Μπαρμπούτας, όσο και το Βήμα του Αποστόλου Παύλου, καθώς επίσης και τμήμα της περιοχής του ποταμού Τριπόταμου, που είναι προστατευόμενη περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους αποτελεί το ιστορικό κέντρο της πόλης της Βέροιας, όπως φαίνεται και στον αντίστοιχο χάρτη.

7. Προτάσεις αξιοποίησης του ιστορικού κέντρου

Ο καθορισμός των ορίων του ιστορικού κέντρου μπορεί και πρέπει να αποτελεί κίνητρο αξιοποίησης της πλούσιας ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης της Βέροιας, καθόσον αυτό μπορεί να γίνει έναυσμα για ανάπτυξη της πόλης σε ποικίλους τομείς, όπως η τουριστική, η πολιτιστική και η οικονομική ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

Η διατήρηση και ανάδειξη παραδοσιακών κτισμάτων και χώρων που αποτελούν αξιόλογα δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, αποτελεί έναν από τους πρώτους και κυρίαρχους στόχους προώθησης του ιστορικού κέντρου. Με τη διατήρηση και προστασία των παραδοσιακών χαρακτηρισμένων κτισμάτων και την αξιοποίησή τους από την τοπική κοινωνία και αυτοδιοίκηση επιτυγχάνεται η προστασία και ανάδειξη του πλούσιου ιστορικού πλούτου και της ιδιαίτερης πολιτιστικής φυσιογνωμίας της πόλης.

Στα πλαίσια αυτά ακολουθεί μια σειρά από προτάσεις αξιοποίησης και ανάδειξης των διατηρητέων κτισμάτων και του ιστορικού κέντρου.

7.1. Προτεινόμενες διαδρομές

Προτείνονται πέντε διαδρομές σε περιοχές που διατηρούν τον παραδοσιακό ιστό και περιλαμβάνουν κτίρια είτε ήδη διατηρητέα, είτε προτεινόμενα. Από αυτές, αυτή της Μπαρμπούτας και της Κυριώτισσας περικλείουν τμήματα από τις ήδη ομώνυμες κηρυγμένες περιοχές.

Ξεκινώντας από το δυτικό αρχικό όριο της πόλης και στη θέση της γέφυρας της Θεμιστοκλέους, όπου και ο χώρος στάθμευσης, η διαδρομή της «Μπαρμπούτας» ανεβαίνει από την οδό Δημοσθένους, με τα πολλά διατηρητέα κτίσματα και συνεχίζοντας από τη μοναδική σωζόμενη παλαιά γέφυρα «Καρά Αχμέτ» φθάνει στη δυτική όχθη του Τριποτάμου. Από εκεί η διαδρομή μέσω της οδού Εβραίων Μαρτύρων και Τριποτάμου, τη γέφυρα και την οδό Δήμητρας κατεβαίνει το παραδοσιακό καλντερίμι της παρόδου Βερόης και φθάνει στην Εβραϊκή συνοικία.

Στη συνέχεια βγαίνοντας από την Εβραϊκή συνοικία διασχίζοντας την οδό «Ολγάνου», η κατεύθυνση είναι είτε δεξιά προς την οδό Κεντρικής, είτε αριστερά προς την οδό 10^{ης} Μεραρχίας στην πάροδο Σοφού, Κεντρικής, μέχρι τον πλάτανο της παλαιάς Μητρόπολης. Στο σημείο αυτό η διαδρομή κατηφορίζει είτε προς την Γ. Γουδή φθάνοντας στη συμβολή της με την οδό Πλατάνων, ή συνεχίζει την οδό Κεντρικής διασχίζοντας το εμπορικό κέντρο, καταλήγοντας στο σημείο εκκίνησης δια της οδού Μ. Αλεξάνδρου.

Στην ήδη διατηρητέα περιοχή της «Κυριώτισσας» είναι η επόμενη διαδρομή που προτείνεται. Στη νότια είσοδο της πόλης που εξασφαλίζει τον απαραίτητο χώρο στάθμευσης, στην πλατεία Ωρολογίου, ξεκινά η διαδρομή από την οδό Μιαούλη και μέσω Ρήγα Φεραίου φθάνει στο Βυζαντινό Μουσείο. Από εκεί κατηφορίζοντας την Θωμαΐδου με τα βιομηχανικά κτίρια, μέσω της Αγίου Δημητρίου οδηγούμαστε στην πλατεία Δημαρχείου.

Η συνέχεια περιλαμβάνει κομμάτια του αρχαίου δρόμου στην οδό Μητροπόλεως και αριστερά την οδό είτε Ιεραρχών ή Πατριάρχου Ιωακείμ και τα κάθετα δρομάκια που τις συνδέουν, μέχρι τα Οθωμανικά Λουτρά και δια μέσου και πάλι της οδού Μητροπόλεως στο σημείο εκκίνησης.

Επί πλέον των παραπάνω διαδρομών προστίθεται άλλη μία κατά μήκος της οδού Κεντρικής, με αρχή την πλατεία Κόρακα. Αφού διανυθεί η απόσταση από την βόρεια είσοδο ως την πλατεία – που έχει ενδιαφέροντα μνημεία της πόλης – η διαδρομή περιλαμβάνει τα μνημεία της οδού Λυκούργου και της οδού Κεντρικής μέχρι τον Άγιο

Αντώνιο και από εκεί διασχίζοντας την πλατεία συνεχίζει με την οδό Βενιζέλου επιστρέφοντας στην πλατεία Κόρακα.

Άλλη διαδρομή προτείνεται να ξεκινά από την πλατεία της «Εληάς» στην νότιο είσοδο και διασχίζοντας την επονομαζόμενη «παραλία», στο ανατολικό όριο της πόλης, να καταλήγει βόρεια στο αρχαιολογικό μουσείο. Η διαδρομή που περιλαμβάνει αξιολογικά διατηρητέα και προτεινόμενα κτίρια, καθώς και θέα στον κάμπο της Ημαθίας μπορεί να έχει και την αντίθετη κατεύθυνση, διαθέτοντας χώρους στάθμευσης και στην αρχή και στο τέλος. (Γήπεδο μπάσκετ / συμβολή Ανοιξέως, Σκρα και Εμ. Παπά).

Τέλος με αρχή και πάλι την πλατεία της «Εληάς», άλλη διαδρομή προτείνεται διανύοντας την οδό Εληάς και την αρχή της οδού Μητροπόλεως, να κατηφορίζει την οδό Κοντογεωργάκη και να φθάνει στο σημείο εκκίνησης.

7.2. Ειδικοί όροι δόμησης – πεζοδρομήσεις – πολεοδομικές παρεμβάσεις αισθητικής ανάπτυξης του ιστορικού ιστού

Αναφορικά με τους ειδικούς όρους δόμησης στο ιστορικό κέντρο, σε συνέχεια και ενίσχυση των ήδη ισχυόντων από τα διατάγματα και τις αποφάσεις, προτείνονται ο περιορισμός των στοιχείων που βλάπτουν την προστασία και ανάδειξη των διατηρητέων κτισμάτων, η χρήση στέγης και ο μέγιστος αριθμός ορόφων των υπό ανέγερση κτιρίων να μην ξεπερνά τους δύο και όπως είναι φυσικό η χρήση υλικών σε περιπτώσεις αναπαλαιώσεων και διορθωτικών παρεμβάσεων σε όσα κτίρια παρουσιάζεται επιτακτική ανάγκη λόγω επικινδυνότητας ή αλλαγή χρήσης, υλικών ίδιων ή παραπλήσιων με τα ήδη χρησιμοποιημένα και σε κάθε περίπτωση φιλικών προς το περιβάλλον και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της περιοχής. Επίσης, η αλλαγή χρήσης διατηρητέων κτισμάτων θα πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τη φιλοσοφία της προστασίας και ανάδειξης του κτιρίου και της ευρύτερης περιοχής και σε κάθε περίπτωση να μην αλλοιώνει ή δημιουργεί δυσάρεστες συνέπειες στην ήδη επιβαρημένη υπάρχουσα κατάσταση.

Όσον αφορά πεζοδρομήσεις, καταρχήν προτείνεται η πεζοδρόμηση της οδού Μητροπόλεως από το ύψος του Δημαρχείου έως την πλατεία Ωρολογίου. Η οδός Μητροπόλεως είναι ο κεντρικός άξονας της πόλης και του εμπορικού και ιστορικού κέντρου. Εκατέρωθεν της οδού αυτής υπάρχουν οι ήδη διατηρούμενες περιοχές Κυριώτισσας, Παναγίας Δεξιάς και Μπαρμπούτας και οι περισσότεροι άξονες που οδηγούν σε αυτή την οδό είναι ήδη πεζοδρομημένοι. Επίσης επί της οδού αυτής βρίσκονται πολλά κτίρια κοινής ωφέλειας και εμπορικά καταστήματα. Η πεζοδρόμηση της οδού Μητροπόλεως θα αναζωογονήσει το κέντρο της πόλης και θα επιτρέπει την

άνετη διάβαση των πεζών, κατοίκων και τουριστών στο ιστορικό και εμπορικό κέντρο.

Εν συνεχεία, προτείνονται πεζοδρομήσεις σημειακών δρόμων εντός του ιστορικού κέντρου, των οποίων η μορφολογία (μικρό πλάτος, συνεχείς καμπύλες) το επιβάλλει και οι οποίες θα διευκολύνουν τη διέλευση των πεζών.

Προτείνονται ακόμη παρεμβάσεις αισθητικής ανάδειξης του ιστορικού κέντρου και των διατηρητέων κτισμάτων, καθώς και ανάδειξης σημείων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Ο φωτισμός αξιόλογων διατηρητέων κτισμάτων και χώρων, καθώς και κατά μήκος των πεζοδρόμων, η φύτευση και η τοποθέτηση πάγκων για στάση και ανάπαυση πεζών, ειδική σηματοδότηση και πληροφορίες για τις διαδρομές ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας.

7.3. Ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων για την ανάδειξη του ιστορικού – παραδοσιακού πλούτου

Η ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων για την ανάδειξη του ιστορικού κέντρου κρίνεται απαραίτητη στα πλαίσια αξιοποίησης του υφιστάμενου πολιτισμικού πλούτου που διαθέτει η πόλη της Βέροιας σε συνδυασμό με το πλούσιο ιστορικό, φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον που διαθέτει η ευρύτερη περιοχή του Νομού Ημαθίας. Οι δράσεις αυτές περιλαμβάνουν ανάπτυξη ειδών τουρισμού που έχουν σχέση με το ιστορικό και πολιτισμικό απόθεμα, όπως ο αστικός τουρισμός.

Η προστασία του ιστορικού κέντρου της ευρύτερης πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης θα πρέπει να γίνεται στα πλαίσια ενός συστηματικού σχεδιασμού – προγραμματισμού βάσει των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης. Η διαδικασία του σχεδιασμού – προγραμματισμού και της εφαρμογής των πολιτικών προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να έχει χαρακτήρα συμμετοχικό. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει, εκτός από την τοπική πολιτική εξουσία και τους επαγγελματίες που έχουν την ευθύνη του σχεδιασμού, να προκληθούν / προσκληθούν και οι πολίτες να συμμετέχουν σε αυτή τη διαδικασία, αφού η συμμετοχή των πολιτών μπορεί να γίνει πηγή ιδεών, πληροφοριών και θαυμάσιων λύσεων για την ανάπτυξη της πόλης και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Παρθενόπουλος, 2002).

Ο αστικός τουρισμός, όπως αποκαλείται το φαινόμενο του τουρισμού στην πόλη, απασχολεί πολλούς τομείς όπως την οικονομία, την κοινωνιολογία και κυρίως τον αστικό στρατηγικό σχεδιασμό. Το ενδιαφέρον για τον αστικό τουρισμό, με την έννοια ενός μηχανισμού αστικής και οικονομικής ανάπτυξης, είναι σχετικά πρόσφατο.

Η πρόταση του αστικού τουρισμού υιοθετείται με επιτυχία από τις παραδοσιακές βιομηχανικές πόλεις της Δυτικής Ευρώπης. Σε αυτές τις πόλεις, όπου οι παραδοσιακές

οικονομικές δραστηριότητες έχουν παρακμάσει, οι τοπικοί φορείς επενδύουν στον τουρισμό, επειδή θεωρούν τη δραστηριότητα αυτή ως μέσον για την αναζωογόνηση, την ανάπτυξη, τη βελτίωση της εικόνας των πόλεων, αλλά και την ευκαιρία για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Επομένως, ο αστικός τουρισμός έχει καταρχάς πολιτιστικό περιεχόμενο και συνδέεται με την ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα κάθε πόλης. Στην ενθάρρυνση και ανάπτυξη όμως του αστικού τουρισμού συμβάλλει η διασύνδεση των τουριστικών δραστηριοτήτων με το σχεδιασμό των πόλεων και τις ενέργειες διαχείρισης και οργάνωσής του. (Αυγερινού – Κολώνια, 2000). Σύμφωνα με τη Γοσποδίνη (2001) η ίδια η μορφολογία του αστικού χώρου μπορεί να μετατραπεί μέσω καινοτόμου σχεδιασμού σε αξιοθέατο και τουριστικό πόρο (βλ. Μπιλμπάο, Μπαρτσελόνα).

Στο πλαίσιο των ριζοσπαστικών μεταβολών που γνωρίζουν οι σύγχρονες πόλεις, ο αστικός και ιδιαίτερα ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να αναλάβει σημαντικό αναπτυξιακό ρόλο. Αυτός ο ρόλος δεν γίνεται άμεσα αντιληπτός σε όλες τις περιπτώσεις. Επιπλέον, δεν είναι εύκολο να εκτιμήσει κανείς τις ευεργετικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ του τουρισμού και των μεγάλων αστικών παρεμβάσεων, όπως είναι η ανάκτηση και αναβίωση των ιστορικών κέντρων και η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η διευθέτηση των θαλάσσιων αστικών μετώπων, οι περιαστικές επεμβάσεις, οι οργανωμένες πολεοδομικές επεκτάσεις κ.ά.

Οι ιστορικές πόλεις για μεγάλο διάστημα της σύγχρονης ιστορίας τους θυσίαζαν την αρχιτεκτονική κληρονομιά και τους δημόσιους χώρους στις απαιτήσεις της οικονομικής ανάπτυξης, της κυκλοφορίας και της κερδοσκοπίας στη γη. Λίγες εξαιρέσεις αποτελούσαν τα αναγνωρισμένα μνημεία. Σήμερα η αναβίωση των ιστορικών πόλεων αποτελεί αίτημα που υποστηρίζεται όχι μόνο από τους ειδικούς, αλλά ευρύτερα από την κοινή γνώμη και τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης (Αυγερινού – Κολώνια, 2000).

Ο αστικός τουρισμός αποτελεί ελκυστική εναλλακτική προοπτική για την ανάπτυξη των πόλεων. Αρκετές από αυτές, με την προϋπόθεση της αειφόρου διαχείρισης, παρουσιάζουν θετικές προοπτικές εξέλιξης. Ωστόσο, η αντιμετώπιση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων, τα οποία εμφανίζονται κατά την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στις πόλεις, ιδιαίτερα στις ιστορικές, δεν είναι πρόβλημα με απλή λύση. Η περίπτωση της Βέροιας αποτελεί εξαιρετικό παράδειγμα εφαρμογής του μοντέλου ανάπτυξης του αστικού πολιτιστικού τουρισμού.

Η καινοτόμος δράση διαχείρισης και ανάπτυξης του ιστορικού κέντρου μέσω του αστικού πολιτιστικού τουρισμού θα πρέπει να συμφιλιώνει τις απαιτήσεις επισκεπτών,

μονίμων κατοικιών και εργαζομένων, ενταγμένες μέσα σε ένα χωρικό πλαίσιο που καθορίζεται από την πυκνότητα των χρήσεων και κατασκευών, ως και από μεγάλες συγκεντρώσεις ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ακόμα θα πρέπει να διαμορφώνει ένα πλαίσιο αειφόρου ανάπτυξης.

Κυβερνήσεις και τοπικές διοικήσεις αντιλαμβάνονται ότι ο τουρισμός και οι ανθρωπίνι πόροι έχουν βαρύνουσα σημασία για το σχεδιασμό της εξέλιξης ορισμένων πόλεων. Έτσι, εντάσσουν προοδευτικά στον αστικό τους σχεδιασμό στόχους που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη διαχείριση του τουρισμού. Αναγκαίες προϋποθέσεις για την επιτυχία αυτών των προσπαθειών είναι η συνειδητοποίηση των εκάστοτε προτεραιοτήτων στα πλαίσια της βιώσιμης προοπτικής και ο συντονισμός στόχων και έργων. Στην περίπτωση της Βέροιας προτείνεται τα νέα δεδομένα να τεθούν ως στόχοι στον πολεοδομικό σχεδιασμό της. Απαιτείται αλλαγή των στόχων και των κατευθύνσεων του ισχύοντος Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (Γ.Π.Σ.) και η αναθεώρηση και ο εκσυγχρονισμός του με το ιστορικό κέντρο της Βέροιας και των παραμέτρων ανάπτυξής του.

Όσον αφορά το επίπεδο της οργάνωσης των χώρων, κρίσιμα θέμα που παραμένουν προς ρύθμιση είναι για την περίπτωση της πόλης της Βέροιας :

- η θέση των νέων τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών, το αν δηλαδή θα χωροθετηθούν στην κεντρική περιοχή, στα περίχωρα ή σε μία αναβαθμιζόμενη ενότητα της πόλης. Στην ευρύτερη περιοχή της Βέροιας υπάρχει ένα δίκτυο από προορισμούς χειμερινού τουρισμού (Νάουσα, 3-5 Πηγάδια, Σέλι) και αρχαιολογικών χώρων (Βεργίνα, Αρχαία Πέλλα, Μακεδονικοί Τάφοι Λευκαδίων), οι οποίοι προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Η ανάπτυξη του αστικού τουρισμού στην πόλη της Βέροιας θα αυξήσει τις ανάγκες σε τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες, οι οποίες θα πρέπει να καλυφθούν με τη δημιουργία νέων τόσο στην κεντρική περιοχή, όσο και στις αναβαθμισμένες περιοχές της πόλης.
- η σχέση τους με τις αστικές αναπλάσεις, αν πρόκειται για την εγκατάσταση νέων χρήσεων σε διατηρητέα κτίρια άλλης αρχικής χρήσης ή εκσυγχρονισμό της ήδη υφιστάμενης. Στην περίπτωση της Βέροιας, τα διατηρητέα κτίρια, καθώς επίσης και τα προτεινόμενα, και οι συνοικίες που υπάρχουν στην πόλη θα μπορούσαν να ενταχθούν στη διαδικασία ανάπτυξης του αστικού τουρισμού με αλλαγές χρήσεων και χωροθέτηση νέων προσαρμοσμένων στον πολιτισμό με τουριστικό ενδιαφέρον.
- η δημιουργία ενός αστικού τοπίου που θα αποτελεί στοιχείο ελαστικότητας και θα χαρακτηρίζει την τουριστική εικόνα της πόλης, είτε μέσω νέων αρχιτεκτονικών

δημιουργιών, είτε μέσω της διατήρησης και ανάδειξης παλαιότερων. Οι διατηρητέες συνοικίες της Βέροιας (Μπαρμπούτα, Κυριώτισσα, Παναγία Δεξιά, περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ποταμού Τριποτάμου), οι οποίες περιλαμβάνονται στο ιστορικό κέντρο, αποτελούν ένα πολύ αξιόλογο αστικό τοπίο που μπορεί να αποτελέσει κάλλιστα στοιχείο ελκυστικότητας για την πόλη της Βέροιας.

Όσον αφορά τους φορείς οργάνωσης και διαχείρισης της τουριστικής δραστηριότητας, στην περίπτωση της πόλης της Βέροιας μπορεί να προέρχονται από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Πέραν των τοπικών διοικήσεων και αυτοδιοικήσεων, ο δημόσιος τομέας μπορεί να συμμετέχει μέσω και άλλων περιφερειακών ή κεντρικών φορέων, εταιριών ανάπτυξης, γραφείων πληροφοριών ή κεντρικών φορέων, εταιριών ανάπτυξης, γραφείων πληροφοριών, εξειδικευμένων οργανισμών προώθησης και marketing. Ο ιδιωτικός τομέας περιλαμβάνει βασικές τουριστικές επιχειρήσεις όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια, τουριστικά καταστήματα, γραφεία οργάνωσης ταξιδίων (tour operators).

Στην περίπτωση της πόλης της Βέροιας η ανάπτυξη του αστικού – πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να επιτευχθεί. Αφενός επειδή διαθέτει πλήθος πολιτιστικών στοιχείων (μνημεία, διατηρητέα κτίρια και περιοχές, ιστορικό κέντρο) και αφετέρου οι τοπική κοινωνία εμφανίζεται πρόθυμη να αξιοποιήσει την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. Η τοπική αγορά είναι ώριμη για να υποδειχθεί μεγάλο αριθμό τουριστών και το μόνο που χρειάζεται είναι ο συντονισμός των εμπλεκόμενων φορέων κάτω από ένα πλαίσιο εφαρμογής πολιτικών προώθησης του αστικού – πολιτιστικού τουρισμού.

Η πόλη της Βέροιας έχει πολλά πλεονεκτήματα ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί τουριστικά με τη βοήθεια του αστικού – πολιτιστικού τουρισμού. Διαθέτει ιστορικό παρελθόν, το οποίο έχει διατηρηθεί και δεν έχει υποστεί σημαντικές φθορές. Το ιστορικό κέντρο και τα διατηρητέα κτίρια μπορούν να πυροδοτήσουν δράσεις ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού. Παράλληλα μπορεί να χαραχθεί μια πολιτική προστασίας, αξιοποίησης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, μια πολιτική της οποίας τα αποτελέσματα θα είναι διαχρονικά και δε θα δημιουργούν προβλήματα στη λειτουργία και ζωή της πόλης.

8. Συμπεράσματα

Η καταγραφή και αποτύπωση όλων των κτιρίων είτε ήδη κάτω από καθεστώς διατήρησης και προστασίας είτε προτεινόμενα προς διατήρηση και ο προσδιορισμός των ορίων του ιστορικού κέντρου της πόλης της Βέροιας αποτελεί ένα πολύ

σημαντικό εγχείρημα. Είναι ένα πολύτιμο εργαλείο για τη συνολική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από την πολιτεία σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ανάδειξη του ιστορικού πλούτου μιας περιοχής αποτελεί δράση θεμελιώδους σημασίας δεδομένου ότι συνδέεται με την πολιτιστική φυσιογνωμία της περιοχής.

Η πόλη της Βέροιας διαθέτει πλούσιο ιστορικό και παραδοσιακό πλούτο που χρήζει προστασίας και ανάδειξης. Είναι από τις λίγες προνομιούχες πόλεις της Μακεδονίας και δεν έχει υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις στον αστικό ιστό και στις περιοχές όπου υπάρχουν αξιόλογα κτίσματα.

Με την καταγραφή και αποτύπωση των αξιόλογων κτισμάτων και τον προσδιορισμό των ορίων του ιστορικού κέντρου ένα πρώτο βήμα για την ολοκληρωμένη προστασία της παραδοσιακής ιστορικής κληρονομιάς της πόλης έχει γίνει. Απομένει η τοπική εξουσία σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία να επιλέξουν εκείνη τη μέθοδο προστασίας και ανάδειξης της που κρίνεται καλύτερη και θα γίνεται κάτω από τις αρχές της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης με στόχο την ανάπτυξη της πόλης της Βέροιας σε συνδυασμό με την προστασία και προώθηση του παραδοσιακού πολιτιστικού στοιχείου της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΥΓΕΡΙΝΟΥ – ΚΟΛΩΝΙΑ Σ. (2000) Ο ρόλος του τουρισμού στη διατήρηση και την ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων στο *Τουριστική Ανάπτυξη – Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, (επ.) Πάρις Τσάρτας, Εξάντας : Αθήνα
2. ASWORTH G.J. and TUNBRIDGE J.E. (1990) *The tourist – historic City*, London : Belhaven
3. ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ Α., ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ν. ΚΑΥΚΟΥΛΑ Κ., ΠΑΠΑΜΙΧΟΣ Ν., ΤΣΟΥΛΟΥΒΗΣ Λ., ΧΑΣΤΑΟΓΛΟΥ Β., ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ Κ. (1986) *Επί πόλεως*. Συλλογή κειμένων, Σύγχρονα Θέματα ΑΠΘ : Θεσσαλονίκη
4. ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ Α. (2001) *Ειδικά Θέματα Αστικού Σχεδιασμού*, Σημειώσεις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας : Βόλος
5. ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ Κ. (2002) Η αντιμετώπιση των ιστορικών μνημείων και χώρων μέσα στην πόλη. Ελληνική εμπειρία, στο *Η Αρχιτεκτονική και η Ελληνική πόλη στον 21^ο αιώνα*, Πρακτικά 10^{ου} Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Συνεδρίου, ΣΑΔΑΣ, ΤΕΕ : Αθήνα
6. ICOMOS (2202) *Προστασία και Ανάπτυξη των Ιστορικών Πόλεων στον 21^ο αιώνα*, ΕΚΔΔ : Αθήνα
7. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ν. (1990) Βέροια, στο *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Μέλισσα : Αθήνα
8. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ν., ΝΟΜΙΚΟΣ Μ. (1994) Η επανάχρηση των ιστορικών συνόλων της Μακεδονίας : Προβλήματα και προδιαγραφές μιας ολοκληρωμένης προστασίας στο Πρακτικά Σεμιναρίου Επαγγελματικής Κατάρτισης *Αστικός Σχεδιασμός : ο Δημόσιος Χώρος της Πόλης*, ΤΕΕ/ΤΚΜ : Θεσσαλονίκη
9. ΚΟΝΣΟΛΑ Ν. (1995) *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Παπαζήσης : Αθήνα
10. ΝΟΜΙΚΟΣ Μ.Ε. (1997) *Αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων* Μεθοδολογία – Εφαρμογές, Γιαχούδη : Θεσσαλονίκη
11. ΠΑΠΑΡΗ Α. (2000) Προστασία – Ανάπλαση διατηρητέας περιοχής Κυριώτισσας στη Βέροια : Αναβάθμιση των δημοσίων χώρων και επιλεκτική πεζοδρόμηση στο *Διεθνές Συνέδριο Παραδοσιακής Βαλκανικής Αρχιτεκτονικής*, Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής Βέροιας, Δήμος Βέροιας : Βέροια
12. ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Κ. (2001) *Η επίδραση το πολιτισμού στην αξιολόγηση του περιβάλλοντος κατοικίας. Μια συγκριτική διαπολιτισμική έρευνα*. Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Π.Σ. Α.Π.Θ. : Θεσσαλονίκη
13. ΠΑΡΘΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Σ. (2003) *Μέθοδοι χωρικού προσδιορισμού ιστορικών κέντρων πόλεων. Το παράδειγμα της Βέροιας*, Ανέκδοτη Διπλωματική Εργασία,

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας : Βόλος

14. ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Ε. (2002) Αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά. Η θέση της στον αστικό ιστό της σύγχρονης πόλης, στο *Η Αρχιτεκτονική και η Ελληνική Πόλη στον 21^ο αιώνα*, Πρακτικά 10^{ου} Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Συνεδρίου, ΣΑΔΑΣ, ΤΕΕ : Αθήνα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες :

1. στη Δ.Ε. του ΤΕΕ/ΤΚΜ για την ανάθεση της εργασίας

και στους :

2. Γιώργο Μιχαλιά, Μηχανολόγο Μηχανικό, πρόεδρο Ν.Ε. Ν. Ημαθίας
3. Σιδηρόπουλο Αριστοτέλη, Αρχιτέκτονα Μηχανικό, τέως πρόεδρο του ΣΑΝΗ
4. Καλογήρου Άρτεμη, Αρχιτέκτονα Μηχανικό, νυν πρόεδρο του ΣΑΝΗ

καθώς και τα μέλη του Δ.Σ. του ΣΑΝΗ για την πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσης εργασίας.